

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar
Történettudományi Intézet

FORRADALOM ÉS MEGTORLÁS
PANNONHALMÁN,
A BENCÉS GIMNÁZIUMBAN

Bajnóczi Gábor

Történelem KEK

Konzulens: M. Kiss Sándor

Tartalomjegyzék

I. Két különböző évtized?.....	3
II. A pannonhalmi gimnázium rövid története korszakunkig.....	5
III. „A mai napon szülei kívánságára kimaradt...” – 1956-os események és a megtorlás	6
1. „Tanévünk szépen, békésen indult...”	6
2. „A béke és nyugalom kellős közepén”	8
a. Kordokumentumok.....	8
b. Forradalmi események a gimnázium életében.....	12
c. A „távirati iroda”	16
d. Igazgatói buzdítások.....	18
e. Menekülők és házkutatók.....	20
f. „Más gimnáziumba felvehető”	21
4. Szigorúan titkos.....	23
5. „Modern nyugati nyelveket is taníthatunk”	32
IV. „Megyünk a többiek után” – Az ötéves évforduló és megtorlása.....	33
1. A „demokráciaellenes” megnyilvánulás.....	33
2. Alternatív nézőpontok az eseményekhez.....	35
3. „Könyörületes volt Isten, hogy ennyivel megúsztuk” – Az eljárás.....	41
4. A háttér.....	47
V. 22-OD-11119 – Teljesebb kép a történetekhez.....	51
VI. Források.....	53
VII. Irodalom.....	56
VIII. Internetes elérhetőségek.....	57
IX. Visszaemlékezések.....	58
X. Életrajzi adatok.....	58

I. Két különböző évtized?

Az 1956-57-es és 1961-62-es eseményekben az alapvető azonosság az 1956-ra hivatkozás. 1956 őszén talán egyedüli középiskolaként az országban, tanítási szünet nélkül működött a gimnázium, Söveges Dávid¹ igazgatósága alatt.² Söveges Dávid meghurcolásának értelmetlenségével és érthetlenségével szemben azonban 1962-ben az egész katolikus egyházat érintő megfélemlítési eseménysorozatnak lehetünk tanúi, melyre Pannonhalmán az 1961-es visszafogott megemlékezés adott okot az állambiztonságnak és az Állami Egyházügyi Hivatalnak (ÁEH).

A birtokaitól, megélhetésétől megfosztott, 1950 óta folyamatosan megfigyelés alatt³ tevékenykedő bencés rendet a kommunista hatalom szisztematikusan próbálta megsemmisíteni. Miközben kérdés marad, hogy vajon mi mozgatta a szerzetesrendek felszámolásában II. Józsefet jó példaként felhozó⁴ Rákosi Mátyást abban, hogy végül 4 szerzetesrendet 8 iskolával életben hagyjon.⁵ A kommunizmus vallásellenessége magával hozza, hogy az egyház csakis reakciós lehet. A békepapi mozgalom támogatása eleve megalkuvás mindkét fél részéről: az egyház nem tud a világi hatalommal érdemben szembeszállni, a kommunizmus nem tudja felszámolni az egyházat, vallásosságot.⁶ Az egyházak működését a törvényeken és a rendeleteken túl egyéb hatalmi eszközökkel is igyekezett az állam korlátozni. 1950-et követően a vallásügyek irányításának két útját nyitották meg. Nyílt igazgatásával előbb a vallásügyi főcsoport,

1 Dr. Söveges Dávid (*1917) 1935. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1940. június 28-án tett. 1941. június 22-én pappá szentelték. 1941-1942. között miséző és hitoktató Ölböpusztán, 1942–1943-ig gyakorlótanár a budapesti gimnáziumban. 1943-1944. között hitoktató Györszentivánban, majd 1945-ig a pápai gimnáziumban tanít. 1945-1948-ig gimnáziumi és főiskolai tanár Pannonhalmán, majd 1950-ig lelkész Tiszaújfalun. Ezt követően újra gimnáziumi tanár illetve diákotthoni prefektus Pannonhalmán, 1953-tól pedig ugyanott igazgatóhelyettes. 1956-tól elítéléséig a gimnázium igazgatója. Szabadulását követően a főkönyvtár vezetője, majd 1965-től újra gimnáziumi tanár. 1973-1978. között magiszter és főiskolai tanár, 1978-1985-ig vikárius, 1985-től főiskolai tanár. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 209. Meghalt Pannonhalmán 1996. január 21-én. In <http://lexikon.katolikus.hu/>

2 „Ellenben az összes iskolák, általános, közép[-] és főiskolák a további intézkedésig zárva maradnak!” in SZAKOLCZAI (2006), 122.

3 VÖRÖS (2013).

4 Feljegyzés a szerzetesrendek elleni mozgalomról in GERGELY (1990), 122-124.

5 BERESZTÓCZY (1970), 23. Megállapodás a Magyar Népköztársaság kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között, 1950, augusztus 30. A mű nem csak mint felhasznált irodalom, hanem mint kordokumentum, kellő kritikával forgatható.

6 Legalábbis Magyarországon. Albániában viszont alkotmányba foglalták 1976-ban, hogy Albánia ateista állam: „Az állam nem ismer el egyetlen vallást sem és támogatja valamint fejleszti az ateista propagandát, azért, hogy az emberekben meggyökereztesse a világ tudományos materialista felfogását”, in RICCARDI (2002), 172.

később az ÁEH tevékenykedett. Az államvédelmi, később az állambiztonsági szervek titkos működésével akarta az állam megfelelő irányban tartani az egyházat, főként az egyházi vezetők megfélemlítésével, kihasználásával, és sajnos együttműködésével⁷ is.

1957-ben a forradalom megtorlásaként a gimnázium igazgatójának elhurcolása illeszkedik abba a megfélemlítési akcióba, amelyben más szerzetesi középiskolák is részesültek. A jelenleg fellelhető dokumentumok alapján azonban nem található jelenleg olyan iratanyag, amely igazolhatná, hogy Söveges Dávid letartóztatását előre elhatározták⁸, azt határozták-e el, hogy valakit mindenképp elvisznek⁹, vagy az egész csak pillanat műve volt.¹⁰ Az elhurcolásakor elszennvedett elbánás mindenképpen az 50-es évek „ávós” eljárását idézik, pere pedig a legsilányabb koncepciók perекét:

„1950-1956

[...] a korszak fő jellemzői: előtérbe került a vallásos ideológia elleni széleskörű felvilágosítás, a politikai harcban a kevésbé éles formák. Az állam széleskörűen beleszólt az egyházak belső életének irányításába. A széleskörű illegális államellenes tevékenységek elleni fellépések gyakoriak voltak.”¹¹

1962-ben, bár az iskola a szegényteljes komédia színpada, azonban a valódi célpont Legányi Norbert főapát¹². 1961-től világossá válik az állambiztonsági szolgálat és az ÁEH számára, hogy a főapát nem lesz a rendszer híve, és megkezdődik támadása. Nem erőszakot alkalmaznak: minden ügyet igyekeznek felhasználni, hogy renden belüli tekintélyét csökkentsék, személyét megosztónak állítsák be, mintha leváltásának igénye teljesen renden belüli kezdeményezés volna.¹³ „Kádárék taktikája nem a kirakat-per volt, hanem a csendes leszámolás”¹⁴:

7 A témában ld. KISZELY (2001), 97-143. és TABAJDI-UNGVÁRY (2008) 285-311.

8 HETÉNYI (1999), 146.

9 ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1. 161.

10 A kérdéshez l. még BORBÉLY (2012), 617.

11 ÁBTL 4.1. A-3824/2. 24.

12 Legányi Norbert (*1906) 1924. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1929. szeptember 12-én tett. 1930. június 29-én szentelték pappá. 1930-1931. között gimnáziumi tanár Győrött, majd Pannonhalmán, 1932-1935-ig házgondnok Pannonhalmán. 1935-1937-ig gimnáziumi tanár Esztergomban, majd Győrött, ahol templomgondnok is. 1940-1941. között gimnáziumi tanár, helyettes házgondnok és építkezési ellenőr Pannonhalmán. Ezt követően fürdőigazgató Balatonfüreden, majd 1946-ig gimnáziumi tanár Pápán, 1946-1947-ben gimnáziumi tanár és általános iskolai igazgató Esztergomban. Kőszegen 1947-1950. között tartózkodik, igazgatói, házgondnoki, majd házfőnöki minőségben. 1950-től a pannonhalmi gimnázium igazgatója, 1952-1956-ig perjel, majd igazgatóhelyettes, 1957-től főapáti kinevezéséig újból igazgató. 1958-1968-ig főapát, majd kérésére nyugdíjazták. 1976-ig Székesfehérváron, ezt követően haláláig Pannonhalmán élt. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 189. Meghalt Pannonhalmán 1987. máj. 13-án. In <http://lexikon.katolikus.hu/>

13 VÁRSZEGI (2013), 217-246.

14 GERGELY (2001), 94.

„1958-1968

Az állam és az egyházak viszonyát ebben az időben a fokozatos változás és minőségi átalakulás jellemezte.

[Az 1957/22. tvr-et] Tétélesen csak a reakciós püspököknél alkalmazták.

Az egyházakban az ellenséges erők elszigetelődtek és mély illegalitásba szorultak. Az illegális szervezeteik felszámolása, legjelentősebbeket felsorolva: 1959-ben Regnumi cserkészek; 1961-ben az úgynevezett „Fekete Hollók” f[edő]n[evű.] szélesebb/ Jkörű illegális csoportok felszámolása; 1964-ben a jezsuiták összeesküvésének leleplezése; majd az 1963-as amnesztiával szabadult visszaesők újbóli lebukása végképp nyilvánvalóvá tette, hogy a reakció klasszikus, harci formái zsákutcát jelentenek. [...]

Az állam és az egyház viszonya a MNK érdekeinek megfelelően alakult.”¹⁵

A kutatás kiindulópontja 2008-ban a téma publikátlansága, az élő szemtanúk figyelemfelkeltő közlései, valamint a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár és a a Pannonhalmi Bencés Gimnázium iratanyagai (ekkor még a gimnázium levéltárában) voltak. Várszegi Asztrik főapát¹⁶ segítségével köszönhetően nyílt mód először megismerni az ÁBTL irataiban rejlő további lehetőségeket.

A levéltári anyagok forrásközlésénél [kapcsoló zárójelbe] teszem a helyesírási, nyelvhelyességi, egyeztetési és gépelési hibák és elírások, továbbá betűk és ragok hiányának általam eszközölt javítását, valamint a [megjegyzés] megjegyzéseket.

II. A pannonhalmi gimnázium rövid története korszakunkig

A bencések Magyarországon 1802 óta foglalkoznak tanítással. 1786-ban ugyanis a II. József felvilágosult intézkedéseinek áldozatává vált bencés rendet I. Ferenc azzal a feltétellel állította vissza, hogy elvállalja a jezsuita rendtől elkobzott iskolák egy részének fenntartását.

A pannonhalmi gimnáziumot és kollégiumot 1939-ben kezdték építeni. Teleki Pál

¹⁵ ÁBTL 4.1. A-3824/2. 25-26.

¹⁶ Dr. Várszegi Asztrik (*1946) 1964. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1968. szeptember 3-án tett. 1968-1970. között sorkatonai szolgálatot teljesít. 1971. augusztus 29-án pappá szentelték. 1971-1975-ig egyetemi hallgató Budapesten, 1975-1976-ban gyakorló tanár és diáktotthoni prefektus Győrött. 1976-1978. között gimnáziumi tanár újoncmagiszter, a rendi növendékek prefektusa. 1978-1985-ig magiszter, a rendi növendékek prefektusa és gimnáziumi tanár, 1985-1986. között perjel, magiszter, a rendi növendékek prefektusa, főiskolai tanár., 1986-tól perjel és főiskolai tanár. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 240. 1989-ben püspökké szentelték, 1991-től főapát.

miniszterelnök, Hóman Bálint művelődésügyi miniszter és Kelemen Krizosztom főapát¹⁷ "olasz" gimnáziumot szeretett volna itt indítani, amelyben nagy hangsúlyt kap az olasz nyelv és kultúra oktatása.¹⁸ A gimnázium hivatalos elnevezései is a mély kapcsolatot hangsúlyoztak kifejezni: 1939-1941 között *Pannonhalmi gróf Ciano Galeazzo és Constanzo-Gimnázium* volt a hivatalos elnevezés (bár a főapát és az igazgató, Kovács Arisztid is jobban szerette volna Dantéről elnevezni, amint az később meg is történt), majd igazodva a politikai viszonyokhoz 1944 és 1947 között *Pannonhalmi Szent Benedek-rendi katolikus Gimnázium*, valamint *Pannonhalmi bencés gimnázium*. 1948-ban *Pannonhalmi Szent Benedek-rendi katolikus Dante gimnázium* nevet veszi föl.¹⁹

A pannonhalmi iskolát 1948 júniusában államosították, a monostorral összekötő folyosókat lefalazták. Az iskola mint bencés gimnázium 1950-ben indulhatott újra *Pannonhalmi Szent Benedek-rendi (kat.) általános gimnázium* néven, és működhetett a másik bencés, a győri Czuczor Gergely gimnáziummal együtt.²⁰

III. „A mai napon szülei kívánságára kimaradt...” – 1956-os események és a megtorlás

1. „Tanévünk szépen, békésen indult...”²¹

Az év első negyedét lezáró nevelőtestületi értekezletet kezdte ezekkel a szavakkal a nyáron kinevezett új igazgató, Söveges Dávid. S valóban: 1956 nyarán az országos viszonyokat visszatükröző módon indult a tanév. A bizonytalankodást, az „enyhébb” szigort próbálta az iskola kihasználni. Az Oktatási Minisztérium utasítását a számukra legkedvezőbbben magyarázta Söveges Dávid igazgató: „Az OM nem adott az idén részletes utasítást a tanév általános feladataihoz. Ehelyett az egyes tantárgyakhoz adott

17 Kelemen Krizosztom (*1884) 1903. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1910. június 5-én tett. 1910. július 10-én pappá szentelték. 1910-1916-ig gimnáziumi tanár Pápán, 1916-1926. között lelkész Nyalkán. 1926-1928. között gimnáziumi tanár Budapesten, majd házfőnök és igazgató Győrött. 1929-1933-ig főapáti koadjutor, 1933-tól haláláig, 1950 november 7-ig főapát, 1947-től Brazíliában és az AEÁ-ban élt. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 152.

18 PFL FH: a fellelhető dokumentumok alapján megállapítható, hogy először francia gimnázium terve született meg, azonban végül olasz intézet jött létre. A tervezett francia gimnáziumot a premonstreiek hozták létre Gödöllőn.

19 Hivatalos elnevezések a jegyzőkönyvek körpecsétjei alapján.

20 BORIÁN (1996), 11-24.

21 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-1/1956-57.

ki utasításokat. Ezekből könnyen leszűrhető egy-két általános elv is. Ilyen pl. a személyi kultusz és a dogmatizmus elleni küzdelem a SzKP huszadik pártkongresszusának szellemében.” Ez nem okoz problémát az iskolában az igazgató nézete szerint, hiszen így folytatja: „Nálunk erre [ezzel] nem kell küzdeni, hisz ilyen a múltban sem volt. A dogmatizmusnak néhány nyomára talán akadhatnánk nevelői-oktató munkánkban.”²² Valószínűleg nem arra a dogmatizmusra gondolt, amire az utasítás fogalmazói: a nevelői-oktatói munkában előforduló hibákra próbálta mindösszesen felhívni a figyelmet.

Az új tanév bizonyos szempontból viszont ugyanúgy indult, mint az eddigiek: az anyakönyvbe be kellett írní nem csak a szülők jelenlegi, hanem 1945 előtti foglalkozását, és ezek után ellátták a diákokat különböző származási megjelölésekkel: M (munkás), Dp (dolgozó paraszt), Ért (értelmiségi), Alk (alkalmazott), E (egyéb). Ez utóbbi még nem az, amire elsőre gondolnánk: az „osztályidegen elemek” jele az X volt. A hajdani csendőrök, földbirtokosok, minisztériumi osztályvezetők, katonatisztek, kereskedők és malomtulajdonosok 1945 utánra segédmunkássá, éjjeli őrré, „figuránssá” vagy éppen fűtővé lettek, gyermekeik pedig X jelzéssel, egyházi gimnáziumba járva, szinte bizonyosan elvesztették lehetőségüket, hogy egyetemen tanulhassanak tovább – Magyarországon. A szeptemberben beiratkozott 291 tanuló közül 24 tartozott közéjük. Legnagyobb arányt az értelmiségi származásúak tették ki, a tanulók majdnem 50%-át. Azonban évről-évre küzdeni kellett a felügyelő hatósággal, mert szerintük a munkás réteg kevésbé képviseltette magát az iskolában (19 fő). Azonban az anyakönyvben tapasztalható egyfajta – szinte bizonyosan nem véletlen – következetlenség: igen sok jelzés hibásan jelzi a diák származását, leginkább az X jelzés rovására²³

Sárközy Pál főapát²⁴ iránymutatása sem az oktatás politikai szempontból való áttekintését kéri igazgatójától: „Az elmúlt hónapok sokban igazolták iskolánk nevelőinek tartózkodó magatartását bizonyos túlzókkal szemben. Fontos azonban, hogy ne csak a kritikák jogosultságára gondoljunk, hanem minden lehető eszközzel iparkodjunk megnyerni a bizalmatlanságra, sőt nem egy esetben cinizmusra hajló

²² PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-1/1956-57. Söveges Dávid igazgató beszéde.

²³ PFL PBGK Anyakönyvek. A Pannonhalmi Gimnázium anyakönyve az 1956-1957-es tanévre. Valamint PFL PBGK 15-2/1956-7.

²⁴ Dr. Sárközy Pál (*1884) 1902. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1909. június 6-án tett. 1909. június 29-án pappá szentelték. 1909-1910-ig gimnáziumi tanár Győrött, 1910-1947-ig főiskolai tanár. Közben 1916-1921-ig a székesegyház őre, 1929-1938. között perjel, 1930-1933-ig rendi főigazgató, 1931-1938-ig Pannonhalmán főiskolai igazgató. 1938-1952-ig bakonybéli apát, 1947-1952-ig pannonhalmi kormányzó apát, majd 1957. május 10-én bekövetkezett haláláig főapát. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 151.

ifjúságot az igazi eszmények szolgálatára.”²⁵ Hogy mit is jelentenek a mondatok, sejteni lehet: mely dolgokhoz viszonyultak cinizmussal és mit tekintettek értéknek, fontos eszménynek, ez kiderül az októberi események tárgyalásakor.

Az állami szervekkel való viszonyban az iskola vezetését az alaposság és kimértség jellemzi. Az alábbi dokumentum egy, nem az iskola ellenőrzésére szolgáló szerv figyelmének felhívását mutatja. Először nézzük, hogy a Propagandaanyag terjesztő 1956. szeptember 14-i levelében mire is akarná hatóságként rábírn az iskolát: „Kedves Elvtársak!” szólítja meg Söveges Dávid bencés szerzetest, iskolaigazgatót a levélíró: „Az elvtársak előttünk ismeretlen okból visszaküldték a Megyei Oktatási Osztály által megrendelt 'Szovjetunió VI. Ötéves terv' tablót, melynek megrendelését az Elvtársakkal is megbeszélték. (...) Elvtársi üdvözlettel: (...)” Három nap múlva az igazgató úr finoman – bár aláhúzva, nehogy ne értsék – jelzi, hogy tényleg nincs szükség az említett tablóra: „Szept. 14-én kelt levelükre (...) válaszolva tisztelettel közlöm, hogy intézetünknek – mint egyházi iskolának – nem rendelkezési, hanem csupán felügyeleti szerve a M. T. Oktatási Osztálya. Ez velünk propagandaanyag megrendelését nem beszélte meg, s így került sor a meg nem rendelt küldemény visszaküldésére.”²⁶

2. „A béke és nyugalom kellős közepén”²⁷

a. Kordokumentumok

Csupán néhány iratanyag maradt fenn az októberi forradalommal kapcsolatban, mert a tárgyi forrásokat, mint napló, osztályújság, újságcikkek, igyekeztek mind megsemmisíteni, nehogy felhasználhatók legyenek a birtokosuk, vagy az íróik ellen.

Néhány irat azonban megmenekült, ezidáig egy napló létezéséről tudunk: Láng Péter, az 1955-56-os tanévben 2. osztályos diák írása.²⁸ A főleg országos híreket rögzítő naplóban kevés gimnáziumi esemény található.

Több osztály is működtetett újságot, azonban csak kettőről van ismeretünk, hogy fennmaradt ebből az időből. 1956 decemberéig 2 szám jelent meg az „Emberek leszünk”²⁹ című diákújságból, amelyben a forradalom is előtérbe kerül, a „Harang” című

25 PFL PBGK 193/1956.

26 PFL PBGK 17/1956-7.

27 SZALAI (2009), 191.

28 SZALAI (2009), 191-199.

29 KOVÁCS (2013)

újságnak 1957. februári számát ismerjük.³⁰

A legközelebbi írott forrás, ami ezekről az eseményekről tudósít, Söveges Dávid igazgató kihallgatási jegyzőkönyve.³¹ A Perjeli Naplóban is olvashatunk néhány bejegyzést. Az abban fellelhető részlet-nélküliség oka korábbi időkig nyúlik vissza: „Sárközy Pál főapát/ Júr 1953 tavaszán úgy intézkedik, hogy az eredeti perjeli naplót Legányi Norbert perjel égesse el. A legfontosabb részleteket Csóka Lajos³² újra beírta ebbe a könyvbe[:] 1952-ig. 1952-től perjel írta át. A piros tintás részeket 1968-ban írtam be. Legányi Norbert[:] főapát”³³. Így amikor azt olvassuk – az országos események tárgyalása mellett –Monsberger Ulrik³⁴ perjel tollából: „Pannonhalmán egyébként az egész idő alatt rendesen folyt a munka. A gimn[ázium].ban egy napra sem szünetelt a tanítás”³⁵, akkor tudnunk kell, hogy a Perjeli Napló nem tárgyalta részletesen a történeteket.

Ezekon kívül leginkább visszaemlékezésekre tudunk hagyatkozni. Szalai Béla 2009-ben megjelent munkájában³⁶ összegyűjtötte az 1956-ban Pannonhalmán tanuló diákok visszaemlékezéseit, és ez alapján próbálta rekonstruálni az eseményeket. A forradalmi eseményeket már a könyv elején összegzi, ami alapján feltételezhető, hogy politikai szándékkal ítélték Söveges Dávid igazgatót folytatólagosan elkövetett izgatás büntette miatt 2 év börtönre, 500 Ft értékű vagyonelkobzásra és 5 év jogvesztésre: „Pannonhalmán a forradalom október 27-én 8 óra 55 perctől 12 óra 45 percig tartott.”³⁷

30 SZALAI (2013), mellékletek.

31 ÁBTL 3.1.9. V141576. Söveges Dávid, dr.,

32 Dr. Csóka Lajos (*1904) 1922. augusztus 22-én öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1927. szeptember 11-én tett. 1930. június 29-én szentelték pappá. 1930-1931 között tanár és hitoktató Pannonhalmán, majd hitoktató Celldömölkben. 1932-1934. között bécsi tanulmányokat folytat. 1934-1943-ig főiskolai tanár Pannonhalmán, majd 1948-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa. 1948-1950. között főiskolai tanár, közben 1949-1950-ig levéltáros. 1950-1951. között gimnáziumi tanár Győrött, majd ismét főiskolai tanár Pannonhalmán. 1951-1980-ig levéltáros, közben 1953-1963-ig gimnáziumi tanár, 1963-1980-ig főiskolai tanár. 1980. június 17-én elhunyt. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 185.

33 PFL PI Perjelnapló, belső borító.

34 Dr. Monsberger Ulrik (*1905) 1923. augusztus 15-én öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1928. Szeptember 11-én tett. 1931. június 21-én pappá szentelték. Esztergomban kezdte működését: 1946-ig gimnáziumi tanár, 1938-1939-ig és 1941-1946-ig házgondnok, 1946-1948-ig házfőnök és igazgató, 1948-1950. között házfőnök és lelkész, 1951-ig kisszemináriumi igazgató, majd 1952-ig segédlelkész. 1952-ben kerül Pannonhalmára, ahol 1956-ig igazgató, 1956-1957-ben perjel, házgondnok és magiszter, 1957-1958-ig kormányzóperjel, 1969-ig perjel, majd 1973-ig kormányzóperjel. 1973-1974-ig vendéggondozó, pincevezető, 1974-ben bakonybéli címzetes apáti címet kap. Meghalt Győrött 1974. június 18. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 187. „A jelentést azért kértem, hogy a 3/e. Anyagban szereplő Monsberger -féle [dolgot] tisztázzam és Monsbergerrel szemben beszervezésnél fel lehessen használni” in ÁBTL 3.1.2. M-36924/2. 46. Más helyen is olvasunk róla jelentést, próbálnak rajta fogást találni: 3.1.2. M-20223. 430. Jelenleg Monsberger Ulrik beszervezésének további menetéről nem áll rendelkezésünkre iratanyag.

35 PFL PI Perjelnapló, 121.

36 SZALAI (2009)

37 SZALAI (2009), 9.

Az ügynöki jelentések sem tartalmazzak semmi terhelőt sem az iskolára, sem annak igazgatójára, ami nem az ügynök trehányysága, hanem a történések hiánya miatt történt. Rieger József³⁸, aki egyébként ekkor Győrben működött, röviden annyi ír, hogy „a pannonhalmiak egy nap nem tanítottak, egyébként nem vettek részt a felvonulásokban Gyórszentmártonban. Az ottani hangulatról és magatartásról ez időre vonatkozóan híreink nincsenek, mert nov[ember]. közepéig nem járt pannonhalmi a győri bencés házban. [...] A pannonhalmiak passzív magatartása érthető, elzárt hely, nehezen mozduló társaság, nincs kapcsolatuk az élettel. Néhány házkutatás november folyamán alaposan sakkban tartotta őket. Azóta is inkább a gazdasági emberek mozognak /Polgár [Vilmos]³⁹, Grábner [Grabner Oszvald]⁴⁰, Dobra [Modeszt]⁴¹/ és

38 Rieger József, később Marosi Zoltán fedőnéven jelentő Kapuy Vítal (*1913) 1931. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1936. június 27-én tett. 1937. június 13-án pappá szentelték. 1937-1938-ig gimnáziumi tanár Budapesten. 1938-1945-ig gimnáziumi tanár Pápán, közben 1939-1940-ig házgondnok is. 1945-1948-ig gimnáziumi tanár Esztergomban, 1948-1949-ig lelkész Dorogon, majd 1951-ig segédlelkész Budapesten. 1951-1957. között házgondnok Győrött. 1957-ben Pannonhalmára helyezik. 1959-ig gimnáziumi tanár, 1959-1961-ig házgondnok, 1961-1965-ig újból gimnáziumi tanár, 1965-1973-ig igazgató, 1973-1975-ig középiskolai felügyelő. 1975-1985-ig katolikus főigazgató. 1985-től nyugalomban Pannonhalmán. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 201. Meghalt Pannonhalmán 1995. május 22-én. In <http://lexikon.katolikus.hu/>. 1957-1976-ig tartó ügynöki munkája, melyet a hideg tárgyilagosság és a rendtársairól alkotott lesújtó kép egyszerre jellemez, megtalálható: ÁBTL 3.1.2. M-36924/1-7.

39 Dr. Polgár Vilmos (*1914) 1932. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1937. június 27-én tett. 1938. június 29-én pappá szentelték. 1938-1939-ig párizsi, 1940-1941-ig olaszországi tanulmányúton volt, közben gyakorlótanár Budapesten. 1941-1948-ig gimnáziumi tanár Pannonhalmán, 1945-1957-ig gazdasági vezető. 1957-ben disszidált, Bécsben a pannonhalmi bencések ausztriai vagyonát igazgatta. Meghalt Bécsben 1974. június 10-én. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 203. Jácint, Hyacinth(us), Perry Ralph fedőnéven tevékenykedett, szervezéséről és működéséről fellelhető iratanyag: ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1-2. Ügynöki működését feldolgozta PETES (2013).

40 Grabner Oszvald (*1919) 1938. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1943. június 27-én tett. 1944. május 21-én pappá szentelték. 1944-1945-ig gyakorlótanár Budapesten, 1945-1948. között gimnáziumi tanár és diákokotthoni prefektus Pápán. 1948-1949-ig gondnok Balatonfüreden, majd házgondnok Pápán. 1950-1959-ig gimnáziumi tanár és diákokotthoni prefektus Pannonhalmán, közben 1959-1959-ig házgondnok is. Ezután Győrött működik. 1963-1976-ig gimnáziumi tanár és házgondnok-helyettes, diákokotthoni élelmezésvezető. Betegségét követően 1977-1980-ig tanított Győrben. Nyugdíjasként haláláig Pannonhalmán élt. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 214-215. Meghalt Pannonhalmán 1996 január 26-án. In <http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok34.htm>

41 Dobra Modeszt (*1925) 1943. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1947. november 26-án tett. 1949. július 10-én pappá szentelték. 1949-1950-ig studenspáter, 1950-1953-ig diákokotthoni gondnok. 1953-1959-ig főmonostori és diákokotthoni beszerző, 1959-1973-ig diákokotthoni helyettes rektor. 1973-tól nyugdíjazásáig központi beszerző, konyha és mosodavezető. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 222. Meghalt Pannonhalmán 2007. szeptember 13-án. In BENCÉS IX/4. (2007). 12.

Jámbor [Mike]⁴², mint főiskolai igazgató és iskolaügyi előadó.⁴³ Ennél rövidebben pedig nem is lehetne beszámolni az eseménytelenségről: „épp úgy vagyunk és dolgozunk, mint a forradalom előtt. Pannonhalmát elkerülték a fegyveres események”⁴⁴.

1986-ban így emlékezett vissza Söveges Dávid a forradalmi napokra: „1956-ban igazgató voltam itt, a pannonhalmi gimnáziumban. Háromszáz gyerek volt rám bízva. Az volt a célom, hogy visszatartsam őket minden meggondolatlanlanságtól. Tájékoztatni igyekeztem őket, de úgy, hogy nyugtassam őket. Nem is történt igazában semmi.”⁴⁵ A megnyugtatóra úgy emlékezik vissza Korzenszky Richárd bencés perjel⁴⁶, hogy Söveges Dávid iskolaigazgató 1956. október 24-én összehívta a diákokat és ezzel kezdte tájékoztatását: „Kedves Fiúk! Mert Budapesten két kommunista pofozkodott/összeverekedett, nálunk nem lesz semmi rendkívüli, itt munka, fegyelem és nyugalom lesz.”⁴⁷ Jankovics Marcell is ez időben volt az iskola diákja: „1956. október vége. Felbolydul az iskola. Söveges Dávid igazgató azzal próbál lecsendesíteni bennünket, hogy kijelenti: mi közünk ahhoz, hogy Budapesten két kommunista banda öli egymást? A következő napokban változik a véleménye. Részt veszünk a falu forradalmi ünnepén.”⁴⁸ Söveges Dávid többször is keserűen megjegyezte: hányszor vetették szemére fenti mondatait.⁴⁹ Érdeemes megjegyeznünk azonban, hogy a

42 Dr. Jámbor Mike (*1909) 1927. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1932. június 29-én tett. 1933. június 10-én szentelték pappá. 1933-1935-ig gimnáziumi tanár Pápán, majd 1936-ig Győrött. Egy év párizsi tanulmányutat követően 1942-ig újra gimnáziumi tanár Győrött. 1942-1944-ig házfőnök és igazgató Esztergomban. Ezután Pannonhalmán élt haláláig. 1944-1985-ig főiskolai tanár, közben 1944-1946-ig alperjel, 1947-1954-ig és 1956-1963-ig főiskolai igazgató, 1959-1973. között alperjel, 1973-1976-ig irodaigazgató. 1985-től nyugalomba vonultan élt. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 194-195. Elhunyt Pannonhalmán 1992. április 23-án. In <http://lexikon.katolikus.hu/>. Rieger jelenti, hogy Monsberger Ulrik szerint „Jámbor 1954 óta bizonyos szolgálatokat tesz az államnak, 'nem rossz indulattal, mert a pannonhalmi eseményekkel az ÁEH igen tisztában van'”. ÁBTL 3.1.2. M-36924. 64. Erre vonatkozólag Szemere László fedőnevű ügynök egyik jelentésének értékelésében olvashatunk: „A jelenleg működő Pannonhalm-i 3/ rendszabály alapján erősen feltételezhető, hogy Jámbor Mike 1963. június 22-én jelenleg még nem ismert konspirált akcióban vont be nevezettet [Vanyó Tihamér dr.-t] egymás biztosítása érdekében. Jelenleg több oldalú ellenőrzést vezetünk be annak megállapítása érdekében, hogy megismerjük a nevezettek közötti kapcsolat lényegét, tartalmát” in ÁBTL 3.1.2. M-37069/2. 105.

43 ÁBTL 3.1.2. M-36924. 2-6.

44 ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1. 319.

45 HETÉNYI (1999), 146.

46 Dr. Korzenszky Richárd (*1941) 1959. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1963. szeptember 3-án tett. 1964. május 23-án pappá szentelték. 1964-1968. között egyetemi hallgató Budapesten, 1968-1973-ig gimnáziumi tanár Győrött. 1973-1979-ig Pannonhalmán dolgozik: gimnáziumi és főiskolai tanár, főapáti titkár. 1979-1989-ig gimnáziumi és diákotthoni igazgató, 1981-ig főiskolai tanár is. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 238. 1989-től perjel, a katolikus egyház képviselője a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, majd 1991-től uo. miniszteri biztos. 1994-től perjel Tihanyban. In <http://lexikon.katolikus.hu/>.

47 VÁRSZEGI (2006), 277.

48 JANKOVICS (2006).

49 SZALAI (2009), 360.

forradalom kezdete nem volt egyértelmű a szerzetesek számára. A Perjeli Naplóban, amely pedig néhány nappal/héttel az események után íródott, ez olvasható: „Nagy Imre, aki látta, hogy nem tud úrrá lenni a helyzeten, az országban állomásozó orosz haderők támogatását kérte – hivatkozva a varsói szerződésre. Az orosz erők és az ávósok támadásával szemben az ellenállás azonban folyton erősebb lett s a mozgalom átterjedt vidékre is. Az ország egyes városai és falvai egymásután csatlakoztak a mozgalomhoz, minek hatása alatt Nagy I[mre.] kérte, hogy az oroszok vonják vissza csapataikat. Magy[ar]országról.”⁵⁰ Az igazgató viszont az első napok zavara után hamar felismerte a tennivalókat.

b. Forradalmi események a gimnázium életében

A forradalom eseményeiről a rádiókon keresztül értesült a gimnáziumi közösség. A prefektusok⁵¹ szobáikba invitálták diákjaikat, mások a saját maguk által barkácsolt rádiókat hallgatták.

Söveges Dávid vizsgálati jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk:

„Kérdés: Milyen ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki az ellenforradalom alatt és az azt követő időkben?

[Válasz:] Emlékezetem szerint 23-át követő időkben nem hagytam el Pannonhalmát. A forradalom kitörése után nálunk is[,] mint mindenütt[,] elég emelkedett volt a hangulat. A tanítás mindaddig folyt[,] amíg a decemberi szénszünetet ki nem mondták.

1956. október 25-én [kirándulásuk október 23-án lehetett] egy tanártársammal[,] Fagyos Endrével [Fagyos Edvinről⁵² van szó] a Bakonyban voltam kirándulni, ez a kirándulás egy napig tartott, még aznap vissza is tértünk az intézetbe. A kirándulás célja csupán szórakozás volt mint minden ősszel és tavasszal megszoktuk ezt ismételni.”⁵³ Az utóbbi mondat zűrzavaros nyelvtani szerkezete is magyarázza Söveges Dávid alábbi sorait: „Megkezdték kihallgatásomat. Emlékezetem szerint hallgatómat *dr. Kerepesi Miklósnak* hívták. [Jól emlékezett. A további felelősökről később.] Amikor arra kért, hogy írjam alá a jegyzőkönyvet, azt mondtam, hogy nem írom alá. Hogy miért? Mert

50 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 120.

51 A diákotthoni nevelőtanár pannonhalmi elnevezése.

52 Fagyos Edvin (*1919) 1937. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1942. június 27-én tett. 1943. június 20-án szentelték pappá. 1943-1944. között gyakorlótanár Budapesten. 1944-1948-ig gimnáziumi tanár Pannonhalmán, 1948-1952-ig lelkész Zalaapátiban. 1952-1970-ig gimnáziumi tanár Pannonhalmán, közben 1958-1965-ig diákotthoni főprefektus. Meghalt Alsóbélatelken 1970. augusztus 9-én. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 213.

53 ÁBTL 3.1.9. V141576. 8.

rengeteg helyesírási hiba van benne, és én magyar szakos tanár vagyok, s ezeket a hibákat én nem írom alá. Hú, de káromkodott! Igazából mindig ezzel bosszantottam őket. Aztán hozott egy gépírónót, s azzal még egyszer legépelte vallomásomat.”⁵⁴

Kihallgatója előtt így folytatja vallomását:

„Amikor visszafele jöttünk[,] a Győrből jövő vonatról egy vasutas odakiáltotta, hogy Győrben most döntenek a szovjet emlékművet. Én ekkor tudtam meg, hogy vidéken is megkezdődött a forradalom. Másnap [*értelemszerűen nem másnap, hanem 3 nap múlva*] volt Györszentmártonban[,] 26-án a tüntetés, de a gyerekek nem vettek részt benne. A tanítást ezen a napon is végig megtartottuk. Ezen a napon feljött egy tömeg hozzánk, hogy tegyük ki a rádiót, ezt én megvettem és kitűztem a magyar zászlót.”⁵⁵

A györszentmártoni⁵⁶ forradalmi eseményekbe az iskola diákjai és tanárai is bekapcsolódtak, kétszer is levonult az iskolai közösség a faluba. Az első alkalom a falu Nemzeti Tanácsának megválasztása volt, amint azt korábban írtuk, október 27-én.⁵⁷ Áment Lukács⁵⁸ szerint⁵⁹ az igazgató vezetésével, osztályonként vonulva mentek, és ezen az egyik diák⁶⁰ is felszólalt. Nem esik szó a vizsgálat alatt sem most, sem később arról, hogy a Nemzeti Tanács választáson az egész iskola részt vett. A Perjeli Napló tanúsága szerint „Györszentmártonban 27-28-án teljesen békés úton történt a hatalom átvétele. Itt is, miként az egész országban, megalakították a Nemzeti Tanácsot, s a rendőrség a polgárőrséggel együtt gondoskodott a rend és a fegyelem fenntartásáról.”⁶¹ Közakarattal a „vári gyeákok” közül is beválasztottak egy helyi tanulót a Tanácsba.⁶² A következő napokban ledöntötték a szovjet emlékművet, azonban a gimnázium tanulói ezen nem vettek részt. Valamilyen okból ezeket az eseményeket nem akarták firtatni, talán azért, amiért a nemzetőrséggel együttműködő helyi rendőrparancsnokot sem

54 HETÉNYI (1999), 147.

55 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 8.

56 A falu elnevezése egészen 1965-ig.

57 VÁRSZEGI (2006), 277.

58 Dr. Áment Lukács (*1942) 1960. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1964. szeptember 3-án tett. 1965. augusztus 15-én szentelték pappá. 1965-1967. között teológiai, 1966-1969-ig zeneművészeti szakközépiskolai hallgató Budapesten. 1969-1970. között gimnáziumi tanár Pannonhalmán, majd 1975-ig zeneakadémiai tanulmányokat végez. 1973-tól regens chori. 1974-1986-ig gimnáziumi prefektus, 1974-2007-ig gimnáziumi tanár, 1976-tól magister liturgiae. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 239. 1991-1993. között a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola egyházzene-karnagy szakán, 1993-1999-ig a veszprémi Hittudományi Főiskola musica sacra szakán, majd a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 2003 óta főiskolai tanár. In <http://www.sapientia.hu/>.

59 ÁMENT (2008), Áment Lukács ekkor a gimnázium első osztályos tanulója volt.

60 Kecskés László elszavalta a Nemzeti dalt, in SZALAI (2009), 371.

61 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 120-121.

62 SZALAI (2009), 371-372.

vonták felelősségre. Mindenesetre nem találunk arra vonatkozólag iratot, hogy erről tudomással bírtak-e, ha igen, akkor miért nem foglalkoztak a történéssel: pedig ez nyilvános esemény volt, nehéz lett volna bármit is tagadni belőle. A korábban említett „Pannonhalmán a forradalom” ez a 27-i esemény volt. Pedig ezen a délutánon volt diákok is felkeresték a Szent Márton hegyét, hogy a diákságot tájékoztassák és buzdítsák.⁶³

A következőkben egy szökési kísérletről olvasunk:

„28-án a növendékek szökést kíséreltek meg azzal a céllal, hogy Győrben[-ből] pontokat hoznak. Én[.] amikor tudomást szereztem arról, hogy diákjaim megszöktek[.] utánuk telefonáltam az állomásra, hogy jöjjenek vissza. Ők nem voltak hajlandók engedelmessé válni, így motorkerékpárral utánuk küldtem két nevelőt[.] akiknek sikerült megakadályozni, hogy a gyerekek Győrbe utazzanak.”⁶⁴ A visszaemlékezés szerint valóban Győrbe akartak menni, hogy segítséget vigyenek a forradalmároknak, és a vonat visszatartásával sikerült ezt megakadályozni.⁶⁵ Ezután ismételt igazgatói eligazításra került sor, amit az is indokolhatott, hogy ezekben a napokban szökött meg Ausztriába két diák. Ekkor tiltja meg az épület elhagyását is.

Október 29-én, a valószínűsíthető kapuórség megszervezésével egy időben, néhány diákot felvettek a falu Nemzetőrségébe, így próbálták megoldani a Vár őrzését. Ennek a csak visszaemlékezésekben megjelenő eseménynek nem lett semmilyen következménye, valószínűleg szintén a helyi rendőrpáncsnok miatt.

Október 30-án Dr. Vanyó Tihamér⁶⁶ tartott előadást, amelynek emlékét nem csak a visszaemlékezések⁶⁷, hanem Söveges Dávid beszédvázlata is őrzi: „Tihamér úr előadása [...], amelynek nem egy mondata azóta jóslatszerűen igazolódott – pedig alig egy hete mondta.”⁶⁸ Annyi bizonyos, hogy sötét, reális képet festett a szabadságharcról.

63 SZALAI (2009), 373-377.

64 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 8.

65 SZALAI (2009), 380-381.

66 Dr. Vanyó Tihamér (*1905) 1923. augusztus 24-én öltözött be, 1928. szeptember 11-én tett ünnepélyes fogadalmat. 1929. június 29-én pappá szentelték. Ezt követően segédlelkész Celldömölkön, majd 1930-1950-ig főiskolai tanár és hitszónok, közben kétszer tanulmányúton Rómában. 1951-1965-ig gimnáziumi tanár Pannonhalmán, majd nyugdíjban. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 188. Meghalt Pannonhalmán 2005-ben. „A jelenleg működő Pannonhalm-i 3/ rendszabály alapján erősen feltételezhető, hogy Jámbor Mike 1963. június 22-én jelenleg még nem ismert konspirált akcióban vont be nevezettet [*Vanyó Tihamér dr.-t*] egymás biztosítása érdekében. Jelenleg több oldalú ellenőrzést vezetünk be annak megállapítása érdekében, hogy megismerjük a nevezettek közötti kapcsolat lényegét, tartalmát” in ÁBTL 3.1.2. M-37069/2. 105.

67 SZALAI (2009), 387.

68 BORBÉLY (2012), 630.

Szabó Zerind⁶⁹ október 31-én leveleket visz Budapestre, lehetséges, hogy azzal a konvojjal, amelyről Havaji fedőnevű ügynök jelent: „3 személyautó érkezett Győrbe. E küldöttség vezetője Ettl főtisztelendő, Kismartoni irodaigazgató volt. [...] Köztük volt egy amerikai jezsuita páter. [...] Még aznap ebéd után, ez a társaság elindult Pestre, hogy találkozzanak Mindszenty hercegprímással”⁷⁰. A levelek kiosztásában Kiszely Márk⁷¹ is segítségére van, aki egyébként a gimnáziumban járt ezekben a napokban, és mesélt is budapesti élményeiről.

A jegyzőkönyv a novemberi eseményekkel folytatja: „November elsején lent a faluban egy ünnepély volt az országzászlóval a himnuszt énekeltük, volt két szavalat és az egyik diák tartott egy 5 perces beszédet. Innen elmentünk a temetőbe és a hősi halottakról volt megemlékezés.”⁷² Ez a második alkalom, amikor a faluba ment a diákság, igaz, ez nem a forradalom miatt, hanem a hagyományos Mindenszentek napján tartott tanítási szünnap alkalmával. A megemlékezés után visszatértek a várba.⁷³

És most kanyarodnánk vissza Sárközy Pál főapát tanév eleji gondolatához. A forradalmi események a gimnáziumban nem csak hogy a legnagyobb fegyelemben, a tanítás megszakítása nélkül történtek, hanem egy másik dimenziója is volt a történéseknek: „A nehéz viszonyok közt, P[annon]halmán sokat imádkoztunk édes hazánkért – a sz[en]t[is]égekben, közös adorációban.”⁷⁴ A diákok magatartását a forradalom alatt meghatóan szépen foglalta össze Söveges Dávid: „(...) a történelem forgószele felkavarta ennek a kis zárt közösségnek az életét is, úgyhogy egy súlyos, problémákkal teli hónapot éltünk át. Az okt[óber.] 23-i magyar forradalom a mi diákjaink szívében is fellobbantotta a már szunnyadozni látszó magyar nemzeti érzést, a hazafiasságot. A magunk módján részt vettünk az eseményekben, a hazafias

69 Szabó Zerind (*1931) 1949. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1953. június 23-án tett. 1955. június 29-án pappá szentelték, majd 1955-1959-ig diákothoni prefektus Pannonhalmán, közben levelező egyetemi hallgató. 1959-1962. között gimnáziumi tanár és diákothoni prefektus Pannonhalmán. 1962 és 1966 között segédlelkész Tényőn, miután az 1961-es megemlékezésben aktív szerepét bizonyítottak látták. 1966-tól sekrestyésként dolgozott Budapesten. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 233. Meghalt Pannonhalmán 2009. november 8-án.

70 3.1.5. O-11538. 192.

71 Kiszely Márk (*1932) 1950. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1956. január 26-án tett. 1956. július 3-án pappá szentelték. 1956-1957-ben egyetemi hallgató Budapesten, majd kántor Győrszentmártonban, 1958-1959-ig sekrestyés Pannonhalmán. 1959-től 1960-as laicizálási kérelméig újra egyetemi hallgató. 1963-ban hagyta el a rendet. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 235-236. Elhunyt Budapesten 2012. augusztus 28-án. In <http://hu.wikipedia.org/>. A bencésekkel bevallottan jó viszonyt ápolt, szívesen utazott Pannonhalmára később is, amiről szívesen és sok jegyzetet írt Feledy Zsolt néven: ÁBTL 3.4.2. M-37076/1-4, M-37789. 2011. március 12-én nyilvánosan bocsánatot kért. In <http://www.zarandok.hu/>

72 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 8.

73 SZALAI (2009), 389.

74 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 121.

tüntetésekben, november 1-jén az országzászlónál tartott ünnepségen, majd a temetőben a hősi halottak sírjának megkoszorúzásában, a nemzetőrségben, míg arra szükség volt. Mindez a legnagyobb rendben, fegyelmezettségben történt. Lelkesen segítettek diákjaink a Diákotthon számára szükséges anyagi dolgok beszerzésében, s ma is áldozatosan teljesítik a kapuőrség [*erre hamarosan visszatérünk, hogy ez mit is jelentett*] nem kényelmes feladatát, s hosszabb időn át állandó szentségimádást végeztek a diákkápolnában a hazáért. Mindezért köszönet és elismerés illeti őket.”⁷⁵ Vagyis a főapát által kért „igaz eszmények szolgálata”, úgy tűnik, maradéktalanul megvalósult.

c. A „távirati iroda”

Az események ideje alatt az igazgató a rádiók által sugárzott híreket kis cédulákon kitűzte a faliújságra, tájékoztatva a diákságot a történekekről, így próbálta a világról szerzett információkat az igazgató megfelelő formátumban mindenki számára elérhetővé tenni. A tevékenységbe bevonta a diákokat is, akiket az idegen nyelvű adások lejegyzetelésére is felkért. A vallomása szerint mindösszesen két napig jelentek meg rádióadásokat összefoglaló hírek, azonban vélhetően ennél több ideig végezték a munkát.

Ez a faliújság szolgált a későbbi vádpontok egyikének: vádlói szerint megszervezte és működtette a Pannonhalmi Távirati Irodát. A tájékoztató jellegű cédulák voltak ennek bizonyítékai. A kihallgatási jegyzőkönyvben így olvashatjuk a történetét:

„Kérdés: Tegyen vallomást arról, hogy milyen célból szervezték meg a távirati irodát?
[Válasz:]A Pannonhalmi Távirati Irodát azért szerveztem meg, hogy [*mert*] ebben az időben igen sokféle hír járta és a növendékek épp úgy[,] mint mi is[,] izgatottak voltunk [*voltak*].”⁷⁶ Valószínű, hogy maga Söveges Dávid is meglepődött azon a fantázia néven, amit kihallgatói kitaláltak pár darab papír gyűjtőnévére. A továbbiakban is igyekezett cselekedetét reálisan szemléltetni: „Az iroda megszervezését az is szükségessé tette, hogy az apátságban kevés volt a rádió és így igen sok ferde hír terjedt el az intézetben belül. Én ezeket a kósza híreket akartam megszüntetni és így minden rádiót hallgattunk[,] úgy külföldit, mint belföldit. Az így összeírt híryanagból én összeállítottam egy jelentést és azt az intézet falitáblájára függesztettem ki[,] ahol

⁷⁵ PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1/1956-57.

⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V-141576. 10.

mindenki elolvashatta, hogy mi is a való politikai helyzet.

Kérdés: Mikor kezdte meg működését a távirati iroda és meddig állt az fent?

[Válasz:] Úgy emlékszem, hogy 3-án este szűnt meg és mindössze egy vagy másfél napot működött. Arra pontosan nem emlékszem, hogy hány szám jelent meg. Emlékezetem szerint 4 vagy 5 példányszámot adtam ki. Az intézeten kívül senkinek nem küldtem meg, mindössze két példányba gépeltem le és ezeket kifüggesztettem az intézetbe.

Kérdés: Meggyőződött-e a jelentésben foglaltak valóságáról?

[Válasz:] Én erről nem győződtem meg, hanem Nagy Imrét akartam megerősíteni a pozíciójában. [sic!] Az egyes híreket, amelyet írtam[,] külföldi rádióból vettem át.”⁷⁷ Mindkét mondat erősen gyanús, hogy nem az eredeti gondolatot hordozza, mint amit Söveges Dávid mondani kívánt. Az első mondat két tagmondata nem áll ok-okozati összefüggésben, és talán igen gyenge próbálkozás arra nézve is, hogy valamilyen kapcsolatba hozzák őt a korábbi miniszterelnökkel, hiszen többször ez nem kerül elő. A második mondat sem válaszolja meg a kérdést, csak a külföldi hírforrások felhasználását sulykolja.

„Kérdés: Milyen jogcímen propagált ön külföldi rádió által adott valótlan rágalmozó adatokat?

[Válasz:] Én ebben az időben nem láttam különbséget a két híryanag, ill. hírszolgálat között, – a magyar és a külföldi rádió adásai között. Én nem gondoltam azt, hogy ezt nem szabad tennem. Én ezzel a jelentéssel kimondottan a tájékozódást kívántam elérni, semmi más célom nem volt vele.”⁷⁸ – hangsúlyozza újra az igazgató. Ezen hírek egyike – elmondások alapján – így került elő a bírósági tárgyaláson Söveges Dávid emlékei szerint: „A nem túlságosan okos bíró egyikbe kötött bele: Miért tette közzé, hogy a bécsi parlamentben kivonultak a képviselők, amikor az egyetlen kommunista képviselő a magyar ellenforradalomról beszélt. – /A bécsi rádióból tudtam ezt./ – Mert olyan unikumnak találtam, – mondtam. Mire a bíró: Nem igaz, az unicum egy nyugtató ital, ez pedig lázító volt. Erre az ügyész, a vád képviselője hangosan felnevetett. A bíró is érezhette, hogy bakot lőtt, elejtette a témát.”⁷⁹ Későbbi visszaemlékezései szerint ezen vád nem is igazán játszott közre elítélésében. Annyit azért megjegyeznenk, hogy 1965-

77 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 10-11.

78 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 11.

79 SZALAY (2009), 359.

ős „alap nyilvántartásba vételének”⁸⁰ első pontjában még mindig a „Pannonhalmi Távirati Iroda” megszervezését hozzák fel indokként.⁸¹ Vagyis a távirati iroda vádja valójában az elsők között szerepelt.

d. Igazgatói buzdítások

Jelenlegi dokumentumaink alapján nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor kezdődött meg a diákok nyugatra menekülése. Valószínűleg már a forradalom első napjaiban voltak próbálkozások – ahogy ezt olvashattuk. Tény, hogy a szovjet intervenció után, valamint a házkutatások hatására megnőtt a nyugatra menekülők száma. Voltak, akik szüleikkel, mások osztálytársaikkal, barátaikkal indultak útnak. Az első negyedévi nevelésügyi értekezlet meglepően őszintén számol be erről: „A novemberi szomorú események azonban leverően és nyugtalanítóan hatottak ifjúságunkra is. Kalandvágy és félelem nyolc diákunkat arra vitt rá, hogy – ismételt tilalom és lebeszélésünk ellenére – Nyugatra szökjenek. Úgy tekintjük őket, mint akik távoztak intézetünkől. Néhány tanulót a szüleik vettek ki a zavaros helyzetre való tekintettel, többet pedig csak ideiglenesen vittek haza szüleik, azzal, hogy hamarosan visszaküldik. De lehetséges, hogy ezek közül néhány nem fog visszatérni. (...)”⁸² Itt meg kell állnunk egy pillanatra: ismételt tiltásról olvasunk. S valóban, utalások vannak arra vonatkozólag, hogy az igazgató november 4. előtt és után is beszélt a helyes viselkedésről, tennivalóról.

Első beszéde a már említett, „két kommunista csoport veszekedéséről” szóló lehetett. Ebben már kérte diákjait, hogy ne szökdössenek el, sem harcolni, sem nyugatra menekülés céljából. Ez a beszéd a visszaemlékezések szerint október 24-én este volt.⁸³

Második beszéde a „győri menet” után lehetett, erről szintén csak visszaemlékezések vannak.⁸⁴ Kapuőrseget szervez, megtiltja az épület elhagyását, hiszen a szülők rájuk bízták a diákokat, ugyanakkor levelet írat – főleg budapesti és környékén élő – diákokkal haza, amit Szabó Zerind vitt október 31-én Budapestre.⁸⁵

80 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 20. Az itt rögzítettek szerint F-6518 számon dossziét nyitottak számára, azonban ez ma nem fellelhető.

81 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 20.

82 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1/1956-57. Teljesen megegyezik ezzel a Perjeli Napló feljegyzése is: „A tanulók közül többen is – látva más vidékekről tömegesen átvonuló disszidálókat – Nyugatra távoztak a vezetőség tudta és engedélye nélkül. Más növendékeket szüleik hívták haza a bizonytalan közállapotoktól való félelmükben.” PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 121.

83 SZALAI (2009), 368.

84 SZALAI (2009), 382-383.

85 SZALAI (2009), 387.

A harmadik ismert beszéde már a szovjet intervenciót követően hangzott el, ennek részleteiről sokáig csak kihallgatási jegyzőkönyvéből tudtunk:

„Kérdés: Mikor írta Ön a „megemlékezés” című 3 pontból álló beszédvázlatot?

[Válasz:] Ezt a beszédvázlatot 1956 november elején írtam azzal a céllal, hogy a két hetenként megtartott illem és erkölcsi előírás anyagát fogja képezni. Ezt a beszédet meg is tartottam a két harmadik és két negyedik osztálynak.”⁸⁶ A kihallgató tiszt valószínűleg utána is járt a tanórán kívüli foglalkozásnak: valóban van-e ilyen óra, vagy csak a vádlott gyenge próbálkozása, hogy „ellenforradalmi buzdítását” palástolni tudja. Erről tanúskodik Legányi Norbert helyettes igazgató nyilatkozata: „A pannonhalmi bencés diákokotthon igazgatósága igazolja, hogy a (...) diákok részére az évi rendszeres munkamenetbe beállítottan heti egy órában az előadótanárok a diákok erkölcsi kérdéseivel és a társadalmi együttélés követelményinek magyarázatával foglalkoztak. Ezek az előadások adtak választ a diákok által felvetett kérdésekre és feladatuk volt megmagyarázni mindazokat az időszerű kérdéseket, amelyek a diákok összességét foglalkoztatták.”⁸⁷

A továbbiakban a kihallgató a beszéd hatását és célját próbálja megtudni az igazgatótól, de valószínűleg más választ szeretne hallani:

„Kérdés: Milyen hatást ért el, illetve váltott ki a hallgatókból ez a beszéd?

[Válasz:] Az előadáson véleménynyilvánítás vagy ehhez hasonló dolog nem szokott megtörténni, [akárcsak a] csendes órát⁸⁸, ezt is végighallgatták.

Kérdés: Mi volt ezzel az előadással a célja?

[Válasz:] Az volt a célom, hogy a szélsőséges megítélés helyett egy erkölcsi megítélést adott a hallgatóknak, valamint ezzel az volt a célom, hogy megszüntessem a forradalmaskodást[sic!] az intézetben.”⁸⁹ Ezek után rátér az előadás tartalmi részére, vagyis annak kifogásolható részleteire:

„Kérdés: Mire alapozta azt a kitétel, hogy az elmúlt 12 év hazug és elnyomó rendszer volt?

[Válasz:] Egyrészt a rádióból hallottam, másrészt pedig magam is tapasztaltam nem egy esetben, hogy olyan dolgok történtek[,] ami nekem nem tetszett. Ilyen volt pl. a szerzetes rend feloszlata.

86 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 14.

87 PFL PBGK 99/1956-7.

88 A nevelésnek ez a hagyománya, hogy hetenként egyszeri alkalommal a diákok a vasárnapra készülve lelki útmutatást is kapnak, ma is élő.

89 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 14.

Kérdés: Mire gondolt Ön akkor, amikor azt írta, hogy „felszabadító[-]” illetve „szabadságharc” volt inkább, mint forradalom?

[Válasz:] Ennél a kitételnél azért írtam azt, hogy szabadságharc, mert az oroszok[,] mint külső elnyomók[,] idegen hadsereg[,] fegyveresen beavatkozott a magyar 'forradalomba'.⁹⁰ Ennél a mondatnál már egyértelműen kiderül – bár kétségünk eddig sem lehetett – , hogyan is viszonyult Söveges Dávid az eseményekhez. Bátran kiáll véleménye, az igazság mellett, bár sejtheti eddigi tapasztalataiból, hogy ez nem fog javára válni.

„Kérdés: Mondja el, mire alapozta Ön azt az állítását, hogy ez a kormány – Kádár kormány – épp úgy hazudik, mint az elmúlt években tették?

[Válasz:] Itt arra gondoltam, illetve mondtam a hallgatónak, hogy úgy elhallgatott a kormány mintha minden a legnagyobb rendben volna, akkor[,] amikor a legfeszültebb a helyzet. És ez annyi[,] mintha hazudna, mert hallgatással is lehet hazudni.”⁹¹

Vagyis elhangzott valamikor november elején, de már a szovjet támadás után egy beszéd: hogy a szabadságharcot elvesztettük, nincs értelme további lázongásnak, visszatérni látszik az elmúlt 12 évben tapasztalt hazugság és elnyomó rendszer. Az erre az előadásra írt jegyzeteit – több más feljegyzéssel, szórólappal és verssel együtt – a márciusi házkutatáskor megtalálták. A sokáig kallódó írást 2012-ben közölte Borbély Tamás,⁹² így már nem csak a vizsgálati jegyzőkönyv alapján alkotott rekonstrukció, hanem a valós szöveg is az utókor rendelkezésére áll.

e. Menekülők és házkutatók

November 4. után fegyveres és fegyvertelen forradalmárok, szabadságharcosok, menekülők és üldözőik jelentek meg hol egymást váltva, hol egyszerre Pannónhalmán. A menekülők főleg november 11-ig jöttek, mert a következő egy hétben szinte állandó lett a katonai és állambiztonsági jelenlét a házban.

Sokan voltak, akik Pannónhalmán pihentek meg, a mai Asztrik-teremben, ételt-italt kaptak, megaludhattak és másnap indultak tovább. Máskor a fegyveresen érkező, felkelésre buzdító fiatalok végül csak pingpongoztak egyet, majd továbbálltak. Ezeket erősíti egy visszaemlékezés is: „1956. november 4. után. Iskolánknál meg-megállnak a Nyugatra menekülők. Közöttük három Corvin közti harcos egy félig szétlőtt Pobjedán. A

90 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 14.

91 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 15.

92 BORBÉLY (2012), 629-633.

felső diákok közül sokan nekivágnak a határnak.”⁹³ Ekkoriban mentek el olyan diákok is, akikért szüleik jöttek el, vagy épp csoportosan Ausztriába szöktek.⁹⁴ Elsős diákok is kísérletet tettek disszidálásra, de ők már a „bencés határellenőrzésen” fennakadtak: a fagyos földeken, Écs⁹⁵ határában érték őket utol. Áment Lukács megjegyzi, hogy ezzel ugratták őket: „Bécs helyett Écsig jutottatok!”⁹⁶

A házkutatásokról van néhány feljegyzés. A Perjeli Napló szűkszavún tudósít: „(Nov[ember.] 11. A forradalom elnyomása után a szovjet katonaság tankok védelme alatt ismételtelen megjelent P[annon]halmán (12, 13 és 17[-]én). Az első alkalomkor (11[-]én) a gimn[ázium]-ban, a többi esetben a főmonostorban tartottak házkutatást[.] fegyverek és rejtőző szabadságharcosok után. Mivel egyik esetben sem találtak ilyeneket, békésen távoztak.”⁹⁷ Az igazgató ekkor szervezte meg a kapuőrséget, hogy idejében tájékoztassák a házkutatásról, s akkor lement fogadni őket. Egyszer jött a tank Nyalka felől és a fényszóró és ágyúcső rá irányozva. De végül is nem lőttek. Magyarok és oroszok vegyesen, felváltva jöttek. Ha oroszok jöttek, akkor küldött az orosz tolmácsért. A házkutatások eredménytelenségét az igazgató úgy fejezte ki, hogy azok „teljesen udvariasak és jó szándékúak voltak”⁹⁸.

Áment Lukács elbeszélése szerint ekkor semmisítették meg a dokumentumok nagy részét: osztálytársai a teljesen ártalmatlan diákújságot is inkább elégették, mert az is ebben az időben született.⁹⁹

A gimnáziumban és a monostorban lakó bencéseknek sokszor kellett lélekjelenlétük: „ez ismét olyan történelmi pillanat volt, amikor emberségre, bátorságra, hitre volt szükség.”¹⁰⁰

f. „Más gimnáziumba felvehető”

A gimnázium fennmaradt iratai alapján egészen pontosan meg lehet állapítani a külföldre távozók számát, arányát.

A félévi értesítés mellett, a gimnáziumot elhagyó diákoknál a következő bejegyzés szerepel: „8-37/1956-57. sz. A mai napon szülei kívánságára kimaradt. Más

93 JANKOVICS (2006).

94 SZALAI (2009), 397.

95 Település Pannonhalma szomszédságában.

96 ÁMENT (2008).

97 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 121.

98 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1/1956-57.

99 ÁMENT (2008). Az újságot az ún. Bolha-barlangban, egy közelben található, elhagyatott pincében égették el.

100 VÁRSZEGI (2006), 277.

gimnáziumba felvehető. Pannonhalma, 1957. január 28-án. Legányi Norbert h. igazgató¹⁰¹

A külföldre menekültek névsora olvasható a Győr-Sopron Megyei Végrehajtó Bizottság Művelődési Osztályának írt jelentésben¹⁰² is: a negyedik évfolyamból 13-an, a harmadik és második évfolyamokból 5-5, az elsősök közül hatan hagyták el az országot –szüleikkel tudtával vagy tudta nélkül. Vagyis a diákok 15%-a hagyta el az iskolát ebben az időszakban. A disszidálók több mint fele értelmiségi családból származott (15 fő), a többiek nagy része X jelzésű volt.¹⁰³ A jelentésben az is olvasható, hogy egy sem tért vissza közülük, valamint hogy nevelő nem hagyta el az országot.

A külföldre távozottak szeretnék volna megkapni bizonyítványukat, amihez minisztériumi engedély kellett. Az igazgató levelekben fordult a minisztériumhoz, ezen ügyekről sok irat maradt fent. Az alábbiakban egyet közlünk: „1956. novemberéig gimnáziumunk tanulója volt G[.] István. Akkor disszidált a szüleivel együtt. Most kéri a nálunk maradt általános iskolai Tanulmányi Értesítőjét. A vonatkozó rendelet értelmében csatolom az értesítőt és kérem, hogy a megadott címre szíveskedjenek továbbítani. [...]”¹⁰⁴ Valószínűleg így tett Szapáry György, végzős diák is, aki elbeszélése szerint Pannonhalmáról 1956 november 12-én néhány osztálytársával átment Ausztriába.¹⁰⁵

Azonban, amint ezt korábban olvashattuk, nem minden tanuló ment külföldre, aki elhagyta november és január között az iskolát. Az alsóbb évfolyamokra vonatkozó osztályozó értekezlet jegyzőkönyvében azt olvassuk: „A 24 kimaradt tanuló közül 16 Nyugatra ment, 8 más gimnáziumba lépett át.”¹⁰⁶ A hiányt 8 beiratkozott diákkal próbálták pótolni.

A gimnázium második negyedévét lezáró jelentés visszafogottsága a vihar előtti csend jele: „Az igazgató ezután visszatekint az elmúlt negyedre. Megállapítja, hogy ez sem volt sokkal nyugodtabb lefolyású a tanítás szempontjából, mint az előző. November 20. óta is még egy pár diákunk távozott az intézetből.”¹⁰⁷

101PFL PBGK Anyakönyvek. A Pannonhalmi Gimnázium anyakönyve az 1956-1957-es tanévre. A bejegyzések sorszáma és dátumozása változik.

102PFL PBGK 84/1956-57.

103 FL PBGK Anyakönyvek. A Pannonhalmi Gimnázium anyakönyve az 1956-57. évre.

104 PFL PBGK 106/1956-57.

105 FIGYELŐNET (2007).

106 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-14/1956-57. Ez a szám azonban csak az I-III. osztályokra értendő!

107 PFL FH 39/57.

4. Szigorúan titkos¹⁰⁸

„1957. március 13. [*hamvazószerda*]: Nagy házkutatás az egész főmonostorban. Fegyver, röpcédulák és be nem jelentett személyek után kutattak. Kb. 120-130 katona, rendőr végignézte az összes szobákat, padlásokat és pincéket. A keresett dolgokból nem találtak semmit. A főmonostorból 1 hasznavehetetlen sokszorosítógépet vittek el, a gimnáziumban egynéhány nem megfelelő iratot találtak, ezért elvitték Söveges Dávid igazgatót. Hová? Nem tudjuk.”¹⁰⁹

A belügy ügynökén keresztül kapja a visszajelzést. Az utókor némi örömmel nyugtázza, hogy az ügynök nem simult teljesen tartóihoz, józanságát, derűjét megőrizte: „'Hyacint' jelenti:

1957. március 11. Azt a hírt hozták fel a faluból, hogy éjjel házkutatást tartanak Pannonhalmán. Állítólag a helybeli pártgyűlésen lett volna erről szó, sőt azt is tudni vélte a fáma, hogy a helybeli csúcstitkár listáján szerepel Forrai Botond¹¹⁰ bencés is az elvitendők között. Krajcár József helybeli tsz. paraszt üzentte ezt fel Pill József traktoros útján. Az emberek találgatták, hogy mi lehet az oka ezen listára tevésnek, ha ugyan egyáltalán igaz a hír. A legtöbben vakhírnek tartották. A házkutatás lehetőségét azonban senki sem vonta kétségbe, hisz már köztudomású lett, hogy több más egyházi intézményt, pl. a budapesti, kecskeméti piaristák, a győri bencések, már átestek a házkutatáson.

Március 12. Ma annyi rendőr mozgott a kolostor körül, hogy éjjelre számítottak a házkutatásra. Már tegnap is egy rendőrcsoport hosszabb időn át figyelte a terepet.

108 Mindeközben a Magyar Távirati Iroda közli: „A magyar püspökkari kar közleménye. 1957. április 10.

A magyar püspöki kar és a kormány megbízottai között az egyházat és az államot érdeklő kérdések rendezésére megbeszélések folynak, amelyek április 10-én jelentős szakaszhoz értek. A megbeszélések a kölcsönös megértésre való törekvés szellemében folynak, egyes kérdések kedvező megoldást is nyertek, amiben mindkét fél zálogát látja annak, hogy folytatólagos megbeszélések során a többi függőben lévő kérdés rendezésében és a sérelmek orvoslásában is megtörténik a megegyezés.

A püspöki kar a megbeszélések során a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány készségét tapasztalja, hogy az egyház és az állam békés együttműködése lehetővé válik. A püspöki kar bizalommal nézi a kormány törekvéseit, amelyek a múlt hibáinak felszámolására és a sérelmek orvoslására irányulnak. Támogatja a kormányt a magyar népjólétére irányuló törekvésében, hazánk és a világ békéjének előmozdításában. Egyúttal elítél minden olyan törekvést, amely a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányul.

Kérjük a Mindenható áldását e törekvések sikeréhez!

A magyarországi katolikus püspöki kar. (MTI)” in BERESZTÓCZY (1970), 58.

109 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 125.

110 Forrai Botond (*1929) 1949. október 9-én öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1953. június 23-án tett. 1955. június 29-én szentelték pappá. 1955-1959-ig házgondnok-helyettes Pannonhalmán, majd 1959-1963-ig egyetemi hallgató Budapesten. 1963-tól Pannonhalmán él, 1972-ig gimnáziumi tanár és diákkotthoni prefektus, 1972-1973. között diákkotthoni könyvelő is, nyugdíjazásáig gimnáziumi tanár, közben 1973-1976-ig és 1981-1983-ig diákkotthoni prefektus is. in BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 234.

Március 13. Kilenc óra tájban érkezett öt teherautó kék, zöld és civil/ ruhás rendőr ill. nyomozó, rendőr-kutyával, fémkutatóval és rádió-leadó állomással. A parancsnoki csoport azonnal ment a perjelhez, szigorú hangon jelente, hogy tudomásukra jutott, miszerint Pannonhalmán fegyvert, továbbá gyanús ellenforradalmi elemeket rejtegetnek. Mikor azonban látták, hogy a perjel nem ijed meg, mondván hogy nov[ember]. 4-e óta már négy házkutatást tartottak s így nem újság ez az ötödik sem, a hang enyhébb lett. A parancsnok 10 kalauzt kért. Polgár Vilmost, aki a pincébe irányított csoportot vezette, ennek vezetője a falhoz állította, fenyegetően mozgatva géppisztolyát, s így szólt: 'Tudomásunkra jutott, hogy a pincében fegyver van elrejtve. Ha előadja magától ez enyhítő körülménynek számít. De ha nem mondja meg s utána mi találjuk meg, vegye tudomásul, hogy innen élve nem távozik, mert azonnal föbe lövöm.' Polgár: 'Tessék csak nyugodtan kutatni, maguknak ez a parancs'. Igen alaposan átkutatták az összes helységeket. Mint Monsberger perjelmondotta utólag: 'A kolostorunkat alapító Szent István király óta aligha volt ilyen nagy házkutatás Pannonhalmán.' Mire Mihályi Ernő¹¹¹ történelem szakos tanár megjegyezte: 'Oh nem kell azt gondolni. A török időkben is lehettek ilyesmik. 1809-ben feljegyezték, hogy a főapáti kápolna kövezetét is felszedték a rekviráló francia katonák a nemesi insurrectió[o] idejében a Napoleoni háborúk alatt, mert valaki azt jelentette nekik, hogy ott arany van elásva. 1848-ban is voltak házkutatásszerű zaklatások. A különbség csak az, hogy a múltban töröknek, franciának, majd labancnak mondták a házkutatásokat, ma pedig pufajkásoknak'. A házkutatás 9 h-tól[,] 13 h-ig tartott. Kiterjedt a főmonostorra, a gimnáziumra és a szociális otthonra, valamint az összes melléképületekre, templomra, mosodára, valamint az összes melléképületekre[sic!], gazdasági udvarra. A katonák benéztek még a szennyacsatornák aknáiba is. 12 óra felé híre ment, hogy Söveges Dávid gimnáziumi igazgatónál tizenkét nyomozó kutat már, miután két Hágy Gyula verset találtak nála a matracok közt, továbbá az írószövegség nyolc pontban foglalt követelését gépelve. A kolostor padlásán találtak továbbá egy üzemképtelen sokszorosító gépet. Az ebédnél mindenki azzal a könnyebbséggel ült asztalhoz a karhatalmisták távozása után, hogy bár a Sövegesnél talált iratok és a padláson lelt sokszorosító gép miatt jegyzőkönyvet vettek

111 Dr. Mihályi Ernő (*1887) 1905. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1910. június 5-én tett. 1910. július 1-jén pappá szentelték. 1910-1919. között gimnáziumi tanár Sopronban, közben házgonnok is 1918-tól. 1919-1949-ig főiskolai tanár Pannonhalmán, közben 1937-ig levéltáros is. 1928-1929-ig Rómában tartózkodott tanulmányúton. 1930-1949-ig a Pannonhalmi Szemle szerkesztője, 1940-1949-ig főpénztáros. 1949-1950. között alperjel, majd 1952-től kiegészítő lelkész Bakonybélben. 1952-től Pannonhalmán élt nyugalomban. Meghalt Pannonhalmán 1969. október 19-én. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 154.

fel, a házkutatáson lényegében szerencsésen átesett a ház.

Kövér Alajos¹¹² pozitív ténynek említette, hogy a sok katona közül egyik sem rejtett el fegyvert valahol, amit utána a másik megtalálhatott volna, ami állítólag a múltban némely házkutatásoknál[,] főleg kulákoknál megtörtént. [...] Az optimisztikus [*sic!*] hangulatnak azonban véget vetett az, hogy az ebéd végén már két katona várt Söveges Dávidra, kiért visszajöttek autóval. Azt, hogy utólag jöttek vissza érte, Dezsényi Lóránt¹¹³ úgy értelmezte, hogy a rendőrök távozásuk után telefonon jelenthették feletteseiknek a házkutatás eredményét, és valószínűleg azt a parancsot kapták, hogy valakit pedig el kell vinni[,] bármilyen jelentéktelen ürügyön is.

Március 14. Elterjedt a híre, hogy a vonatból látták az emberek az écsi állomásnál, hogy egy fekete ruhás embert ütöttek-verték a katonák egy teherautón. Az esti munkásvonaton nyu[ú]/liak már azt állították, hogy Nyúlon is látták a gumibotozást. Mindenki Sövegesselel azonosította Pannonhalmán a kárvallott embert. Általános volt a részvét és szidták a karhatalmistákat a törvénytelen verésért.

Arra vonatkozólag, hogy mi miatt vitték el tulajdonképpen Sövegest, a legkülönbözőbb információk szállonganak a köztudatban. Hyacintus ezért megkérdezte Vida Szabolcsot¹¹⁴, aki mint a csoport kalauza[,] jelen volt Söveges szobája átkutatásánál. Eszerint nem a matracok közt volt a két Háy Gyula vers, hanem egyik irodalomtörténeti kézikönyvben. Az írószövetségre vonatkozó állítólagos feljegyzés is teljesen légből kapott kitalálás. A 12 házkutató ugyanis egy csomó hivatalos /még a lezárt érettségi írásbeli tételek borítékát is elvitték/ és nem hivatalos írást /levelet, feljegyzést, stb./

112 Dr. Kövér Alajos (*1913) 1932. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1936. szeptember 12-én tett. 1938. június 29-án pappá szentelték. 1938-1939-ig angliai tanulmányúton, 1939-1940. között gimnáziumi tanár Pannonhalmán. 1940-1941-ig hitoktató Celldömölkön, majd 1945-ig gimnáziumi tanár Esztergomban. 1945-től Pannonhalmán működik. 1949-ig gimnáziumi tanár, 1980-ig főiskolai tanár, közben 1954-1956-ig főiskolai igazgató. 1980-tól nyugalomban. Meghalt Pannonhalmán 1986. június 28-án. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 202.

113 Dr. Dezsényi Lóránt (*1909) 1926. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1931. szeptember 11-én tett. 1934. július 15-én pappá szentelték. Egyetemi hallgató 1928-1931-ig Salzburgban és 1931-1937-ig Rómában. 1937-1945. között főpáti titkár. Közben 1938-1943-ig szertartó, 1938-1945-ig főiskolai tanár. 1945-1951-ig vikárius, 1945-1947-ig irodaigazgató, 1947-1963-ig újra főiskolai tanár. 1957-1958-ig káptalani helynök, 1958-1969. között ismét vikárius, közben 1963-tól főiskolai igazgató is. 1969-1973-ig újra káptalani helynök, 1973-1978-ig vikárius és főiskolai tanár. Meghalt Győrben 1978. június 25-én. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 192.

114 Vida Szabolcs (*1913) 1931. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1936. június 27-én tett. 1936. június 16-án pappá szentelték. 1937-1938-ig gyakorlótanár Budapesten. 1938-tól Pannonhalmán működött. 1946-ig főiskolai tanár, újoncmester, növendékek prefektusa. 1946-1948-ig főiskolai tanár, prefektus, gimnáziumi tanár, majd 1950-ig főiskolai tanár és főpáti szertartó. 1950-1959-ig gimnáziumi tanár, 1953-1959-ig diákotthoni főprefektus. 1959-1973-ig gimnáziumi tanár és diákotthoni igazgató. 1973-1975. között könyvtáros, 1975-1981-ig újra gimnáziumi tanár és diákotthoni igazgató. Meghalt Győrött 1981. december 22-én. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 201.

szedtek össze és vitték magukkal, de hogy pontosan mit és miért, azt nem lehet tudni, természetesen azért, mert nem mondták meg. Ő csak azt látta, hogy az iskolai rádión bement a hírek, melynek egy példányát a mikrofon mellett találták, szintén bűnjelként magukkal vitték.

Március 18. Söveges sorsa élénken foglalkoztatja Pannonhalma közvéleményét, mint ahogy széltiben-hosszában beszélnek róla a környéken és Győrött is. Többen /Esztergályos Tibor, Vanyó Tihámér, Sámson Edgár¹¹⁵/ kifogásolják, hogy miért őrzött magánál Háy költeményeket különösen azóta, mióta Háy is le van tartóztatva, mint ellenforradalmár, annál is inkább, mivel az előző heti győri bencéseknél tartott házkutatásnál is lehetett már látni, hogy mindent neheztelnek, ami az októberi eseményekre vonatkozik pl. az akkori újságok. Mások szerint a különben is kommunista Háy két olyan költeményének az őrzése, mely annak idején nyomtatásban is megjelent, még nem bizonyítja azt, hogy Söveges aktívan részt vett volna a forradalmi eseményekben. Ha Söveget joggal vitték el és verték meg, akkor az ország népének zömét lehetne hasonló bánásmódban részesíteni, még a kommunisták nagy részét is.

Söveges ugyanis mint igazgató állandóan mérséklően igyekezett hatni a diákokra, csillapította a gimnazistákat és szigorral visszatartotta őket akkor, mikor megyszerte az ifjúság körében felgyúlt a vágy, hogy fegyverrel menjenek Budapest népének segítségére. Egy diákot novemberben kicsapott az iskolából azért, mert forrófejű megjegyzéseivel a többieket nyugtalanította és az intézetet hazafiatlansággal vádolta a mérséklet miatt. Az országban aligha van iskola, ahol végig tanítás lett volna október 23-tól kezdve még dec[ember.] 12-13-án is, amikor pedig az egész megyében sztrájkolt minden üzem, a MÁV, az állami apparátus, a tanácsdolgozók, stb. Ilyen helytállást a rend és nyugalom mellett 250 diákokthonban lakó diák felé egyetlen igazgató sem mutathat fel az országban. Ez volt a lényege azoknak az érveknek, amiket főleg fiatalabb tanárok /Faggyas Edvin, Pulay Csaba¹¹⁶, Villányi Anaklét¹¹⁷/ hoztak fel Söveges védelmére.

115 Dr. Sámson Edgár (*1906) 1925. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1930.

szeptember 11-én tett. 1931. június 21-én pappá szentelték. 1931-1932-ig gimnáziumi tanár Pápán, majd Pannonhalmán működik. 1950-ig főiskolai tanár, közben 1933-1938-ig tarjáni hitoktató is és 1938-1939-ig tanulmányúton Helsinkiben tartózkodott. 1950-1967-ig gimnáziumi tanár, majd nyugalomban. Meghalt Pannonhalmán 1970. február 21-én. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 190-191.

116 Pulay Csaba (*1917) 1935. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1940. június 28-án tett. 1941. június 22-én pappá szentelték. 1941-1942. között gyakorlótanár Budapesten, majd 1957-ig Pannonhalmán működött. 1942-1948-ig és 1950-1957-ig gimnáziumi tanár, 1948-1950-ig főiskolai tanár. 1957-1977-ig gimnáziumi tanár, nyugdíjas éveit Sopronban töltötte. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 209. 1994-ben hunyt el.

117 Villányi Anaklét (*1913) 1931. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1936. június 27-én tett. 1937. június 13-án pappá szentelték. 1937-1938. között gyakorlótanár Budapesten, majd

Legányi Norbert szerint Söveges elhurcolása valószínűleg abba a sorozatba tartozik, melynek keretében egy csomó papot elvittek szerte az országban, talán hogy mindenkit, így az egyháziakat is kellő félelemben tartsanak és talán azért, hogy ezekkel hangulatilag befolyásolják már most előre a püspöki kar és kormány küszöbön álló tárgyalásait. [...]

Értékelés: A jelentés alapján megállapítható, hogy Söveges Dávid bencés szerzetesnél talált ellenséges röpcédulák és egyéb anyagok jelentőségét igyekeznek a bencések csökkenteni és azt magyarázni, hogy valakit muszáj volt elvinni.¹¹⁸

Ez az esemény határozta meg a gimnáziumi élet hangulatát egészen év végéig. Minden egyes értekezlet jegyzőkönyve megjegyzi Söveges Dávid távollétét, az események ismeretében fűzve hozzá megjegyzéseit: „Jelen vannak Legányi Norbert helyettes igazgató elnöklete alatt a tanári kar tagjai, Söveges Dávid igazgató és Rozmán Tivadar¹¹⁹ kivételével. Az igazgató beteg [...]”¹²⁰ A következő irat már „betegségének” okát is sejtetni enged: „A tantestület és a tanuló ifjúság életét azonban súlyosan megzavarta a március 13-án tartott rendőrségi és karhatalmi házkutatás, mely után előttünk ismeretlen okból Söveges Dávid igazgatót elvitték, és még mindig a győri kórházban, de rendőri őrizetben ápolják.”¹²¹ Májusra már leírják a nyilvánvaló okot: „Jelen vannak Legányi Norbert h. igazgató elnöklete alatt a tanári kar tagjai, a letartóztatásban lévő Söveges Dávid igazgató kivételével.”¹²²

A betegségről szóló tudósítás majdnem megfelelt a valóságnak. Söveges Dávid – bár sem rendszerváltozás előtt, sem utána nem beszélt szinte senkinek szenvedéseiről, egy esetben mégis – így emlékezett vissza az aznapi történésekre: „[...] az igazgatói irodát meg az én lakásomat nyúzták. Kimondottan személyemre koncentráltak. De igazából nem találtak semmit. [...] ebéd után azonban letartóztattak. Mindjárt ott az

gimnáziumi tanár 1938-1944-ig Kőszegen, 1944-1945-ig Komáromban, 1945-1947-ig újra Kőszegen. Hadifogságot követően gimnáziumi tanár Csepelen 1947-1948. között, majd ugyanitt lelkész. 1948-ban Zalavárba kerül segédlelkésznek. 1949-től Zalaapátiban lelkész-helyettes és gazdaságvezető. Ezután Pannonhalmán működik. 1950-1981-ig gimnáziumi tanár, közben 1959-1963-ig házgondnok-helyettes, 1965-1978-ig a bejárók felügyelője, 1978-1986-ig ruhatáros. 1981-1986-ig intenció-kezelő, ezt követően nyugdíjban. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 201.

118 ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1. 161-163.

119 Rozmán Tivadar (*1930) 1949. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1955. február 2-án tett. 1955. június 29-én pappá szentelték. 1952-1954. között pedellus, 1954-1955-ig teológiai hallgató, 1955-1960-ig testnevelő tanár és diákotthoni prefektus Pannonhalmán. 1960. decemberében elhagyta a rendet. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 232. Beszervezési céllal megfigyelték, in ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 3.

120 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-6/1956-57.

121 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-8/1956-57.

122 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-13/1956-57.

irodában megpofozott az egyik rendőr. [...] Nyitott teherautón vittek. A falu végén elkezdtek püfölni, és vertek gumibotokkal egészen Győrig. [...] A győri rendőrségen egy tiszt hallgatott ki. Már nagyon rosszul éreztem magam. A tiszt áthívatott egy orvost. Neki volt bátorsága, és beírta a jelentésbe, hogy 'verés'. [...] A kórházban négy-öt hétig tartottak, körülbelül április közepéig.”¹²³ Rendtársai úgy informálódtak, hogy „Söveges Dávid pannonhalmi igazgatót letartóztatása során olyan súlyosan bántalmazták testileg, hogy pillanatnyilag is élet-halál között van rabkórházban”¹²⁴. Olyannyira megverték, hogy a Legfelsőbb Bíróság is igen súlyosnak minősítette az esetet, hiszen „A Legfelsőbb Bíróság a bűnügy iratait az eljárás befejezése után megküldi a Győri Katonai Ügyészségnek, hogy dr. Söveges Dávid letartóztatását követően ellene súlyos testi sértést elkövető személyek ellen a bűnvádi eljárást megindíthassa.” – írja Miklós Imre ügyvéd a tárgyalásról beszámoló levelében.¹²⁵

Nem világos a számunkra, hogy miért is történt az igazgató letartóztatása. Önmaga úgy gondolta, hogy amikor 1957 februárjában Győrbe hívták, hogy számon kérjék, és csak mosolygott, „ez sértette nagyon a rendőrparancsnokot. Valószínű már ekkor elhatározta, hogy ezért még megfizetek neki.”¹²⁶ Talán a MÚK mozgalom is oka lehetett: igyekeztek megakadályozni megfélemlítéssel, hogy bármiféle mozgalom akár Pannonhalmán, akár máshol felüthesse fejét. Azonban ennek semmilyen dokumentációját nem találtuk, csak visszaemlékezésben: „A MÚK miatt ideges kormány orosz katonákat és magyar karhatalmistákat küld Pannonhalma 'ellen'.”¹²⁷ A Perjeli Napló, bár említést tesz arról, hogy az ÁEH-val folytattak megbeszélést a letartóztatásról, okot nem említ: „Ápr. 10. Az áll[ami.] Egyh[ázügyi.] Hivatal megbízottai voltak itt: Telepó János B[uda]p[est]-ről, Dömötör József Győrből és Prazsák J. Veszprémből. Folyó ügyeket (Söveges D.) tárgyaltunk meg velük.”¹²⁸ Mintha a hatóságok sem tudnák pontosan, mit csinálnak: az előzetes letartóztatásáról valamint a házkutatásról szóló határozat 1957. április 29-vel dátumozzák, a szövegben ezt írva: „Az előzetes letartóztatás 1957[8-as átírva újra: talán a gépirónő is csodálkozott, hogy jövőidőt kell használnia a szövegben]. március 13-án kezdődik.”¹²⁹ Ez alapján úgy tűnik, Söveges Dávid „elrablása” és megverése teljesen szervezetlen és ad hoc jellegű

123 HETÉNYI (1999),146-147.

124 ÁBTL 3.1.2. M-30613. 45.

125 PFL PI 4/1958.

126 HETÉNYI (1999),146.

127 JANKOVICS (2006).

128 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 127.

129 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 5.

volt, „így lettem a forradalom hőse, áldozat én is, érdemtelenül”¹³⁰. Hiszen az előzetes letartóztatásáról is másfél hónappal később döntenek, miközben bele van írva, hogy „másfél hónapja meg fog kezdődni” a letartóztatása.

A Bács-kiskun megye római katolikus világi papok levelezése tárgyú dossziében érdekes levelet találunk, amelynek sem előzményét, sem utóéletét nem sikerült feltárni:

„'Vaj' tm. Jelenti 1951.VI.28.

Feladó: M. J., Sz[ombat]hely.

Címzett Dr. Söveges Dávid, tanár. Kiskunfélegyháza, Óplébánia

A borítékban lévő rejtjeles írás megfejtése az alábbi:

„Szeretett Dávid atya!

[...] Kereszt apámon csodálkozom, ő pap léte mintha le akart volna beszélni [mármint a papi hivatásról]. Azt mondta, hogy elsietem és az igazi hivatás akkor jelentkezik ha már elmúltak a pannonhalmi hatások, de én erre nem várhatok, mert elvesztem addig a hatásomat [sic!]. Beszéltem Mester Laci bácsival.[...]

Ugye milyen hosszú és kevésbé kellemes munkát adtam Dávid atyának [mármint a rejtjeles írással], de tudom nem tetszik érte megharagudni. Csak azért írtam így, mert így érdekesebb.

Sok szeretettel Józsi, vagy másképpen Miklós.”

Megjegyzés: Az alkalmazott rejtjelezési módszer nem a legegyszerűbb. Az illető erre magától nem jöhetett rá, erre megtanították. Véleményünk szerint amikor ilyen rejtjelezési módszerrel ír az illető a 'pannonhalmi hatások' érvényesülésére gondol az ember. Ezt a rejtjelezési módszert vagy itt tanulta az illető, vagy pedig 'Dávid atyától'. Akik ezt a módszert használják feltétlenül egy kicsit gyakorlottak a rejtjelezésben.”¹³¹

Hogy ez a levél okot szolgáltatott-e Söveges Dávid megfigyelésére és későbbi félreállításában, egy következő kutatás eredménye lehet.

Az ellene felhozott vád a tárgyi bizonyítékokon nyugodott. Ami viszont meglehetősen kevés volt: „A házkutatás alkalmával nevezett személynél több röplapot és olyan anyagot találtunk, amely a Magyar Népköztársaság és annak kormánya ellen gyűlöletre izgatott. A fenti bűncselekmény elkövetését bizonyítja, a házkutatás során megtalált röplapok és hírszolgálati jelentések, valamint letartóztatott részben beismerő vallomása.”¹³² A jegyzőkönyvekből kiolvasható, hogy milyen dokumentumok voltak

130 SZALAI (2009), 360.

131 ÁBTL 3.1.5. O-9155/2. 96-98.

132 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 5.

ezek.

Röplapokat az egyik, név szerint is említett diák édesanyjától kapott. Ezeket „a kormány ellen izgató” papírosokat „mint korjelenséget” tartotta meg.¹³³ A sokszorosítógépről nem tudott semmit, bár az alkalmatlan volt bármilyen munkára: „A gép nem nálunk volt a kollégium padlásán, hanem a főmonostor épületének valamelyik padlásán találták meg.”¹³⁴ A hírszolgálati jelentésekről, vagyis a „távirati iroda” működéséről már volt szó, akárcsak a megtalált, és az igazgató által elmondott beszéd vázlatairól is. A bizonyítékok sorát gyarapította a Budapesten, egyik diákjától kapott Háy vers és az Írószövetségben elhangzott Déry beszéd írott változata.¹³⁵

„A vizsgálat adatai szerint alapos a gyanú, hogy Dr. Söveges Dávid, mint a pannonhalmi Gimnázium igazgatója által az ellenforradalom idején megszervezett pannonhalmi távirati iroda azt a célt szolgálta, hogy úgy a belföldi mint a külföldi rádióhíreket összesítve, azt több példányban legépelve a kollégiumban kifüggesztette[,] azzal a szándékkal, hogy a hallgatókat értesítse az eseményekről. Az összefoglalt kül[-] és belföldi hírek nagy része a valóságnak nem megfelelően tartalmazta a közölt híreket, így alkalmas volt arra, hogy a fiatalságot a rendszer ellen izgassa. A hallgatóknak tartott beszédében arra törekedett, hogy a népi demokratikus államrendszert és annak kormányát, valamint a Szovjetuniót és annak hadseregét úgy állítsa be a hallgatóság előtt, hogy az a legmesszebbmenőkig a dolgozók elnyomására van hivatva.”¹³⁶

E helyen szeretnénk megemlékezni először is a már említett vizsgálótisztról, Kerepesi Miklós rendőr nyomozó alhadnagyról, fővizsgálóról. Másodsorban a nyomozást felügyelő Vörös István rendőr nyomozó főhadnagyról, a vizsgálati alosztály vezetőjéről. A nyomozást jóváhagyó Gerendai László rendőr őrnagyról, és végül az azt engedélyező B. Nagy István megyei ügyésztől: reméljük, hogy nevüket a történelem megfelelő lapjára föl fogják jegyezni.¹³⁷

Söveges Dávid igazgatót a Győri Megyei Bíróság 1957. június 28-án „folytatólagosan elkövetett izgatás büntette miatt 2 év börtönre, 500 Ft értékű vagyonelkobzásra, 5 év jogvesztésre ítélte”¹³⁸. „Márianosztrán tölti le idejét. Úgy hírlík, jól van.”¹³⁹ – áll röviden és tömören a Perjeli Naplóban. Következő év február 5-én volt

133 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 12.

134 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 16.

135 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 12.

136 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 17.

137 ÁBTL 3.1.9. V-141576. alapján.

138 ÁBTL 3.1.9. V-141576. 20.

139 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 1957. december 24. 137.

a fellebbviteli tárgyalás. Miklós Imre ügyvéd tájékoztatta a közösséget az ott történekről: „A Legfelsőbb Bíróság elutasította a Legfőbb Ügyésznek a büntetés súlyosbítása iránt, – de elutasította a vádlott és védőjének az enyhítésre irányuló fellebbezéseit is, – ekként jogerőssé vált a megyei bíróság ítélete”¹⁴⁰. Szabadulásának időpontját ugyanebben a levélben ez év szeptember 13-ra teszi, azonban a Perjeli Napló csak következő év márciusi bejegyzésében olvashatunk Söveges Dávid szabadulásáról: „Örömhír. Dávid sürgönyözött, hogy délután érkezik. 2 évig volt Márianosztrán. Nagyon lesoványodott. De lelki egyensúlya megmaradt.”¹⁴¹

Börtönélményeit Hetényi Varga Károlynak mondta tollba 1986-ban¹⁴², „az ellenforradalom idején, illetve utána történt vele kapcsolatos eseményekről még olyan személyeknek sem tett említést[,] aki szintén érintve volt az eseményekben”¹⁴³. 1959. június 27-től főkönyvtárosként dolgozik főapáti megbízással,¹⁴⁴ amit szívesen elcserélt volna a tanárságra: „fájó pontja Sövegesnek, hogy iskolában nem taníthat. Szerette a szaktárgyát és a tanítást[,] és öt évre az ítéletben eltiltották tőle”¹⁴⁵. Majd csak 1965-ben tér vissza tanárként az iskolába, annak ellenére, hogy erre irányuló kérvényét az évben elutasították. A kérvény mellé hiába csatolták a Pannonhalmi Községi Tanács Végrehajtó/ B/bizottságának megállapítását, mely szerint „magatartása ellen kifogás nem merül fel”¹⁴⁶, a dolgozat második részében tárgyalt okok miatt valószínű, hogy ügyének a Legányi Norbert főapát támogató nyilatkozata, és korábbi lesújtó ügynöki jelentések sem tettek jót: „Politikai magatartását tekintve megbízhatatlan, reakciós. *[Az ügynök saját rendtársáról ír, tehát nem a kihallgató tiszt véleményét olvassuk!]* Szereti kifigurázni a rendszert, a szovjetet, a pártot, rendszeresen hallgatja a londoni és bécsi rádiót, olvassa az újságokat.” Az állambiztonság előlétele és főkönyvtárosi munkája miatt beszerzési céllal tanulmányozta¹⁴⁷, és mint „a pannonhalmi bencések körében 3 fő különösen veszélyes elem”¹⁴⁸ egyike, állandó ellenőrzés alatt állt.

140 PFL PI 4/1958. A Legfelsőbb Bíróság elnöke dr. Vágó Tibor volt, in BORBÉLY (2012), 628.

141 PFL PI Perjelnapló 1943-1965, 164.

142 HETÉNYI (1999), 145-152.

143 ÁBTL 3.1.2. M-36422. 12.

144 PFL PI 23/1959.

145 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 140.

146 BORBÉLY (2012), 629.

147 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 140.

148 ÁBTL 3.1.2. M-36924/5. 161.

5. „Modern nyugati nyelveket is taníthatunk”

Az egyik, az októberi forradalom hozadékát, örömteli eseményét summázta így Söveges Dávid igazgató az első negyedévvvel kapcsolatban: visszatérhettek a régi hagyományokhoz, a nyugati nyelvek oktatásához.¹⁴⁹ Már a félévi értesítőkből is szerepel ezekhez rendelve osztályzat, amiben a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának elévülhetetlen érdemeit nem lehet eléggé hangsúlyozni: „a kormány két nappal ezelőtt rendeletet adott ki, hogy a kötelező idegen nyelvet az iskolában a tanuló szabadon, maga választhassa meg”¹⁵⁰.

Azonban az igazgató letartóztatása, a házkutatások, a bizonytalanság rányomta bélyegét a tanév hátralévő részére. Amint már említettük, az igazgatóság nem győzte elégszer hangsúlyozni a különböző állami szervek felé, hogy itt „szeptember 3-tól december 13-ig megszakítás nélkül folyt a tanítás. Ezt az osztálynaplókval is tudjuk igazolni.”¹⁵¹ Ugyanilyen tartalmú jelentést pedig már január 12-én is küldtek a Katolikus Középiskolai Főhatóságnak.¹⁵²

A gimnázium évkönyve nem kis keserűséggel jegyzi meg, hogy „a munkát többször zavarta meg a hatóság házkutatása.”¹⁵³ A kémia szakkör vezetője rezignáltan írja, hogy „részben az októberi események, illetőleg a denaturált szesz hiánya voltak a nehézségek okai.”¹⁵⁴ Mármint hogy nem úgy haladtak az anyaggal, ahogy szerettek volna. Az évkönyvből nyerhető információknak gyakorlatilag ezzel vége. Említi még a márciusi nagy házkutatást, az őrizetbe vételt, de ezekről máshol többet és biztosabbat tudhatunk meg. És még ekkor is a gimnáziumi tanári kar legelején Söveges Dávid igazgató neve szerepel.

Legányi Norbert helyettes igazgatóként vezeti az intézményt egészen 1957. június 29-ig: ekkor a kormányzó perjel igazgatóvá nevezi ki a börtönbüntetésre ítélt Söveges Dávid helyett.¹⁵⁵ Az új tanév kezdetén Legányi Norbert elődje érdemeit hangsúlyozza: „Söveges Dávid csak 8 hónapig volt az intézet igazgatója, de ez alatt a rövid idő alatt is megmutatta – az októberi események idején különösen is, – hogy kiváló vezetői

149 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1/1956-57.

150 Kádár János rádiónyilatkozata, 1956. november 11. in SZAKOLCZAI (2006), 311.

151 PFL PBGK 98/1956-57.

152 PFL PBGK 51/1956-57.

153 PFL PBGK Évkönyvek. A Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Katolikus Általános Gimnázium Évkönyve a 1956-57. iskolai évről, 1.

154 PFL PBGK Évkönyvek. A Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Katolikus Általános Gimnázium Évkönyve a 1956-57. iskolai évről, 5.

155 PFL PI 10/1957.

rátermettségével közben tudja tartani a gimnáziumi tanuló ifjúságot. Nevelési elgondolásait ez alatt a rövid idő alatt nem tudta megvalósítani, de bízunk benne, hogy hamarosan lesz alkalma tovább folytatni nevelői és tanári munkáját.”¹⁵⁶

IV. „Megyünk a többiek után” – Az ötéves évforduló és megtorlása

1. A „demokráciaellenes” megnyilvánulás

„Az Állami Egyházügyi Hivatal 3 főtisztviselője (Hertling, Bai és Szabó) vizsgálatot tartott a gimnáziumban, mert feljelentés ment hozzájuk, hogy 1961. okt[óber]. 23-án egyes diákok ünnepelőbe öltöztek és Karsai Géza¹⁵⁷ óráján a Himnuszt énekelték. Fenti vizsgálók ezt tüntetésnek vették. A vizsgálat eredményét az Egyházügyi Hivatal elnöke, Prantner J[ózsef]. fogja közölni Főapátúrral.”¹⁵⁸ A vizsgálatot a gimnázium III.a osztályára terjesztették ki, úgy tűnik, pontos információkkal rendelkeztek – de miről is?

Erről a vizsgálatról egy feljegyzés fennmaradt, mindenféle jelzés nélkül: gyaníthatóan valamelyik tanár volt jelen ezen a kihallgatáson, és emlékezetből írt le néhány dolgot. Az összefoglaló elején rögzítette az osztály tanóráit aznapról, az ott történetekről:

- „1. óra orosz: Ábel¹⁵⁹ Gorkij novellát olvasott és szöveget diktált
2. óra történelem: Zerind értékelte az 1956-os eseményeket”
3. óra hittan: Oros¹⁶⁰ rendesen tartotta az órát

156 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-1/1957-58. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. ált. gimnázium tanári karának 1957. szeptember 2-án tartott munkaterv-értekezletéről.

157 Dr. Karsai (Kurzweil) Géza (*1905) 1923. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1928. szeptember 11-én tett. 1929. június 29-én pappá szentelték. 1929-1950-ig főiskolai tanár Pannonhalmán. 1946-1962-ig gimnáziumi tanár, 1962-1965-ig főszámvevő, 1965-1973-ig főkönyvtáros. Meghalt Pannonhalmán 1981. február 24-én. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 186-187.

158 PFL PI Perjelnapló, 242.

159 Domnanovich Ábel (*1931) 1949. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat tett 1953. június 23-án. 1955. június 29-én pappá szentelték. 1955-1962-ig gimnáziumi tanár és diákokotthoni prefektus Pannonhalmán, 1962-1965-ig segédlelkész Tatabányán. 1965. március 15-én elhagyta a rendet. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 233.

160 Dr. Bajtay (Barát) Oros (*1917) 1936. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1941. június 28-án tett. 1938-1943-ig teológiai hallgató Budapesten, 1942. június 21-én pappá szentelték. 1943-1944-ben főiskolai tanár Pannonhalmán, 1944-1950-ig gimnáziumi tanár Pápán, 1950-1962-ig gimnáziumi tanár és diákokotthoni prefektus Pannonhalmán, majd főiskolai tanár. Meghalt Pannonhalmán 1965. június 20-án. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 211. „Bajtay felmerült, mint akit az ország különböző részeiből sokan keresnek fel, főleg volt diákjai. Közülük hárman elmondták neki,

4. óra magyar: Karsai Géza maga kezdte el kérés után a Himnuszt.”¹⁶¹

A kihallgatási feljegyzés eléggé mozaikszerű, nem ebből állapítható meg a pontos történet, viszont betekintést kaphatunk a kihallgatás menetéről, „hangulatáról”, a diákok hozzáállásáról. Másodikos fiút is hallgattak ki, nem sok eredménnyel: „K[érdés]: maga is sötétkék ruhában volt? V[álasz]: mikor? K: X. 23-án V: senki sem volt K: hivatkozván az osztályérdekre (mert a fiú munkás-káder) V: itt nem volt semmi”¹⁶²

Ezután már a harmadik osztályból következnek a fiúk: „K: szülők, itt tanulásának oka, az itteni élet V: tetszik neki itt, kommunisztikus közösség, összhang, összetartás K: mi volt X. 23-án? V: semmi K: ünnepi ruha, minden órán Himnusz-éneklés V: tagadás: Himnusz; ruha: egyházi ünnep K: hát igen, a római pápa szándékosan tette erre a napra a Kapisztrán Szent Jánost... V: talán az úr is szerzetesi iskolában tanult?”¹⁶³ – kérdezi talán kissé pimasz módon a diák. Az ő kihallgatása ezzel szinte véget is ért, már csak jelentéktelen kérdései voltak a vallatónak.

Még két részletet idéznénk a kihallgatás anyagából, hogy a kihallgatások menetét jobban lássuk, hangulatát megérezzük. Az elsőben úgy látszódik, mintha a kihallgató türelmét vesztette volna a diák válaszai miatt: „K: milyen tüntetés volt? V: tagadás K: énekeltek-e Karsai óráján Himnuszt? V: igen K: miért? V: mert gyászünnep és sokan meghaltak K: miért volt ünneplő ruha? V: Zerind születésnapja [*pontosabban névnapja*] K: ezt is szervezték, te voltál! V: nem, csak én kezdtem a Himnuszt, mert jó énekes vagyok K: sejtettük; kik indítványozták? V: hátulról, nem emlékszem, kik K: milyen órán? V: tetszett mondani, hogy magyar órán K: mesélted otthon? V: igen K: mit szóltak? V: csodálkoztak K: itt voltál a szobordöntésnél? V: milyen szobor? K: 56-ban? V: nem jártam ide...”¹⁶⁴ A kihallgató is elfárad egyszer: „K: milyen ruhában voltak? V: nem emlékszik K: milyen tanuló? V: gyenge K: érdekes, itt milyen gyöngye emlékezetűek vannak, senki sem emlékszik semmire...”¹⁶⁵

hogy illegális szervezkedésben vesznek részt. Számításba vettük őt beszervezésre, mint aki Jámbor Mikével is jó viszonyban van. Az ügynök jelentése alapján további tanulmányozására kerülhet sor és ha alkalmas lesz, beszervezzük.” ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 130. Beszervezésére 1961. október 3-án kísérletet is tettek: ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 162. Jelenleg Bajtay Oros beszervezésének további történéseiről nem áll rendelkezésünkre iratanyag.

161 PFL FH 48-sz.n./1962.

162 PFL FH 48-sz.n./1962.

163 PFL FH 48-sz.n./1962.

164 PFL FH 48-sz.n./1962.

165 PFL FH 48-sz.n./1962.

2. Alternatív nézőpontok az eseményekhez

A vizsgálatot követően írta Karsai Géza, a gimnázium magyar szakos szerzetes-tanára levelét az ÁEH elnökéhez, amelyben a történéseket saját határozatlan magatartásának tulajdonítja: „1961. október 23-án gimnáziumunk III.a osztályában tartott magyar órám elején a tanulók a 'nemzeti gyász'-ra hivatkozva arra kértek, imádkozzunk el csendben egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az 1956-os ellenforradalom áldozatainak lelki üdvéért, és utána mérsékelt hangon énekeljük el a Himnuszt. Hogy a tanulók hangulatát minél egyszerűbben levezessük, téves pedagógiai felfogással, némi habozás után beleegyeztem kérésükbe. Ez mintegy 3-4 percet vett el az órából. A tanulók megnyugodva leültek, és én a szokott keretben, számonkéréssel és magyarázattal lefolytattam az órát. Kegyeleti aktusnak ítélem az egészet. A Magyar Népköztársaság elleni tüntetésről szó sem volt.”¹⁶⁶ Tehát holmi tüntetésről, szervezkedésről szó sincs. A már említett feljegyzés az ÁEH kihallgatásáról a diákok beszámolóit így tolmácsolja: „A fiúk látták reggel – s még mondták is, hogy itt az ÁV – a nagykapu környékén sétáló két katonát, akik egész de. itt voltak. Ők láthatták a nagyszünetben a kereszt előtt összesereglett ünneplőruhás fiúkat. Talán innen vehették a tüntetésre való utalást.”¹⁶⁷

A följegyzés készítője nem akar tudomást venni arról, hogy nem csak külső jelentésekből értesült az ÁEH a belső történésekről. Hiszen az egész ügy kirobbanása Rieger József fedőnevű ügynök lelkiismeretes (!) munkájának köszönhető. Azonban nem csak 1961-ben tett jelentést október 23-ról. 1958-ban „okt[óber]. 23-án nem csináltak mást, mint hogy többen mentek reggel templomba és misén énekeltek maguktól [*ez egyszerre lesújtó vélemény is a diákokról*]. Mire a prefektusok észrevették, egy csoport már kijött a templomból, a másikat leállít[*t*]atták. Kijelentették, hogy az igazi hazafiság nem nyilvánulhat meg ostobaságban, tessék tanulni, az a helyes eljárás. A diákok szó nélkül engedelmeskedtek. Az igazgató csak délelőtt jött rá, hogy okt[óber]. 23. van[*,*] annyira szórakozott.”¹⁶⁸ 1962-ben is megkapja új feladatnak, hogy a gimnáziumi történésekről tegyen jelentést október 23-val kapcsolatban.¹⁶⁹ 1963-ban beszámol arról, hogy „igazgatói körözüvényt olvastak a rendtagok ebéd és beszélgetés közben. Ebben az igazgató [*...*] felhívja a tanárok figyelmét arra, hogy közeledik

166 PFL FH 48-13/1962.

167 PFL FH 48-sz.n./1962.

168 ÁBTL 3.1.2. M-36924. 154.

169 ÁBTL 3.1.2. M-36924/2. 146.

okt[óber.] 23-a, legyenek résen, hogy az ifjúság körében ne legyen semmi. [...] Az ügynök [...] október 23-án Pannonhalmán nem észlelte semmi jelét annak, hogy az ellenforradalom évfordulóját a diákok bármilyen vonatkozásban számon[]tartják.”¹⁷⁰

„1964. október 23. teljes csendben zajlott le Pannonhalmán megfigyelésem szerint. Ezt nem csak annak tulajdonítom, hogy a tanulók jelenlegi korosztályai már kevésbé emlékeznek erre a dátumra, hanem annak is, hogy folyt az olimpia. Ezen a napon adott reggeli közvetítés erősen lefoglalta az ifjúságot.”¹⁷¹ 1966-ra már Mátrai Gábor¹⁷² fedőnevű ügynök is megkapja ezt feladatul: „A találkozó során megbeszéltem az ügynökkel az 1956-os októberi ellenforradalom 10. évfordulója közeledtével kapcsolatos intézkedéseket. Felhívtam a figyelmét, hogy minden ilyen irányú jelzést, értesülést közöljön velünk. Amennyiben személyével kapcsolatban merülne fel régebbi társai részéről valamiféle megmozdulás, úgy arról is tegyen jelentést.”¹⁷³ A feladatot az alábbi módon hajtotta végre: „Egy korábbi időpontban megtartott tanári konferencián az egész tanári kar figyelmét felhívta az igazgató a közelgő évfordulóra. Hivatkozva arra, miszerint 1961-ben ilyen időszakban súlyos következményeket magával hozó demonstráció történt az intézetben, ezért kéri a tanári kart, hogy józanul, higgadtan, politikusán úgy vigyék át a tanulókat ezen az időponon, ne történjék rendbontás, a tanulók észre sem vegyék az egész időszakot.”¹⁷⁴ Az igazgató és a rend nagy megnyugvására „a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanulói és tanári kara legteltesebben megőrizte a rendet és fegyelmet az ellenforradalom 10 éves évfordulóján. Az előjáróság által fogatosított előzetes intézkedések nyomán a tanárok olyan programot állítottak össze a tanulók számára, hogy állandó felügyelet mellett folyamatos elfoglaltságuk volt. Október 23-án délelőtt pl. filmvetítésen vettek részt a tanulók. Ebben az időszakban különösebb fegyelemsértés, rendbontás, ellenforradalomra való utalás vagy arról beszélgetés nem fordult elő”¹⁷⁵.

Visszatérve Karsai Géza levelére, ekkor még talán túlzott reményeket táplálva az ügy kimenetelét illetően, ekként folytatja: „Hibámat a fenti körülmények figyelembe vételével készséggel elismerem. Abban is hibáztam, hogy a III.a osztályban történt dologról nem értesítettem sem Legányi Norbert pannonhalmi főapát urat, sem Vályi

170 ÁBTL 3.1.2. M-36924/3. 167.

171 ÁBTL 3.1.2. M-36924/5. 159.

172 Mátrai Gábor tevékenysége a ÁBTL 3.1.2. M-36422. dossziében található. Kiléteére jelentései alapján lehet következtetni.

173 ÁBTL 3.1.2. M-36422. 7.

174 ÁBTL 3.1.2. M-36422. 12.

175 ÁBTL 3.1.2. M-36422. 16.

Hugó¹⁷⁶ gimnáziumi igazgatót, s így rendkívül kellemetlen helyzetbe hoztam őket, amikor az később kiszivárgott, és a több helyen terjesztett mendemondákkal erősen kibővült.”¹⁷⁷

Az elismerésre méltó tudományos életét is felhossa a remélt kedvező eljárás érdekében: „1929 óta tanítok a Magyar Szent Benedek-rend iskoláiban. A tanítással egyidejűleg állandó tudományos kérdésekkel is foglalkoztam, amit cikkeim és könyveim is igazolnak. A legrégebb magyar történelmi munka, Anonymus Gesta Hungarorum keletkezéséről, a szerző nevééről és kilétéről folyó több évtizedes kutatásaim gyümölcsei most kezdenek beérni. Egy tanulmányt már közreadtam 1960-ban, a következőt most lektorálják a Századok szerkesztőségében. A harmadik most készül, s nyáron kell beadnom. Mindezekről az újságok és a rádió is hírt adtak több ízben 1961 folyamán. Végzetes csapás volna számomra, ha élet- és munkalehetőségeimtől egy kemény fegyelmi ítélet megfosztana. 57 éves vagyok, 3 év választ el a nyugdíjaztatástól. Új pályát a 33 éves pedagógiai múlt alatt megviselt egészségemmel már bajosan tudnék kezdeni. A levelem elején ismertetett hibámat, melyből oly kellemetlen következmények származtak, szívből megbántam már sokszorosan, s kész vagyok azt becsületesen helyrehozni.”¹⁷⁸ – zárja levelét Dr. Karsai Géza.

A belső vizsgálat jegyzőkönyveiből össze lehet rakni a hivatal által veszélyesnek ítélt történetet. 1961. október 22-én a délutáni stúdiumon beszélgetés kezdődött másnappal kapcsolatban: „Határozottan emlékszem, hogy 1961. október 22-én a stúdium második része alatt az osztály hátsó részéből hallottam az első hangokat a másnapi ünneplésről. Ezt az ötletet helyeseltem és én is bekapcsolódtam a beszélgetésbe.”¹⁷⁹

A folytatás az este folyamán volt. Kiderül az indíték is: „Vacsora közben szóba került az osztályban, hogy Zerind atya névnapját és október 23-át úgy ünneplik meg, hogy ünneplő ruhába öltöznek. Így talán sikerül a felelést elkerülni. A beszélgetésbe én

176 Vályi Hugó (*1908) 1931. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1935. augusztus 19-én tett, majd december 15-én pappá szentelték. 1935-1936. között gyakorló tanár Győrött, 1936-1937-ig főigazgatói jegyző, 1937-1938-ig lelki igazgató Pannonhalmán. 1938-1943. között gimnáziumi tanár Kőszegen, utána diákotthoni igazgató Pannonhalmán. 1945-1948-ig házfőnök és igazgató Csepelen, majd lelkesz Budapesten, Győrött és Csornán is. 1958-1962. között igazgató Pannonhalmán, 1962-1978-ig gimnáziumi tanár. 1982-ben nyugalomba vonult. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 198-199. Elhunyt 1987. január 30-án Győrött. In <http://www.kkmm.hu/>

177 PFL FH 48-13/1962.

178 PFL FH 48-13/1962.

179 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-10/1961-62. Iberkaker László tanuló kihallgatásáról.

is bekapcsolódtam és helyesltem.”¹⁸⁰ Vagyis két okból kifolyólag ünneplőbe öltöznek a fiúk, reggel szentmisére mennek: „Az osztály vallomása alapján megállapítható, hogy október 23-án az osztálynak kb. ¼ része nem volt ünneplő ruhában [*különböző hálókbán laktak, összesen 8-ban*], egyesek akkor hétköznap is mindig sötétkék ruhát hordtak, a reggeli diákmisén sem voltak ott valamennyien. A ruhaviselésre azt mondták, hogy Szabó Zerindnek van aznap neve/napja, s más tanári névnapkor is meg szokták tenni, hogy ünneplő ruhába öltöznek.”¹⁸¹ – vallotta osztályfőnök-prefektusuk a belső vizsgálat alkalmával.

Tehát reggel fölkeltek, az osztály nagy része ünneplőben szentmisére ment, mások csak reggeli után vették fel ünnepi ruhájukat. Elérkezett a negyedik óra, magyar, amelyet Karsai Géza tartott. Óra elején a tanár úr beleegyezésével elénekelték a Himnuszt. „A Himnuszt eléneklését másnap reggel határoztuk el.”¹⁸² – vallotta az egyikük, és „arra nem emlékszem, hogy a Himnuszt éneklését mikor beszéltük meg.”¹⁸³ – vallotta diáktársa. Bár már három órájuk volt ezt megelőzően, csak találgatni lehet, miért éppen magyar órán „foglalkoztak” a Himnusszal: „A himnuszt azért Karsai óráján történt, mert nála könnyebben lehetséges fegyelmi lazaság.”¹⁸⁴ – vallotta Domnanovich Ábel, még március 25-én.

Hirka Antal¹⁸⁵ visszaemlékezése¹⁸⁶ szerint az iskolában egyébként téma volt a diákok között ’56, de az esemény, mint a rá vonatkozó visszaemlékezésekből kitűnik, tulajdonképpen visszhang nélkül maradt, semmilyen felülről jövő kezdeményezése nem volt, és az osztály keretein túlra nem terjedt, olyannyira, hogy az iskolában nem volt téma, ahogy ezt később Rieger is magyarázkodva jelenti¹⁸⁷.

A kihallgatások előtt azonban már pontos információk álltak rendelkezésre Rieger jelentései alapján. 1961. október 14-én megkapta új feladatát: „Okt[óber]. 23-[m]al és a nemzetközi helyzettel kapcsolatban eligazítást kapott”¹⁸⁸.

Első jelentését november 7-én adta: „1961-ben Pannonhalmán okt[óber]. 23-ika a

180 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-10/1961-62. Szabó Péter tanuló kihallgatásáról.

181 PFL FH 48-7/1962.

182 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-10/1961-62.

183 PFL PBGK Jegyzőkönyvek 1-10/1961-62.

184 PFL FH 48-7/1962.

185 Hirka Antal (*1945) 1964. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1968. szeptember 3-án tett. 1969. szeptember 3-án pappá szentelték. 1969-1975. között egyetemi hallgató Budapesten, 1975-1976-ig gyakorló tanár és diákothoni prefektuss, 1976-1982-ig gimnáziumi tanár és diákothoni prefektus. 1982-től 2006-ig igazgatóhelyettes is. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 240.

186 HIRKA (2008). Hirka Antal ekkor a gimnázium második osztályos tanulója volt.

187 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 187.

188 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 164.

tanári kar részéről előzetesen agyonhallgatásban részesült. Mindenki óvakodott attól, hogy előhossa azt a dátumot. Az igazgató[.] Vályi Hugó, mint okt[óber].30-án a gimnázium folyosóján mondta nekem óráközi szünetben, jobbnak látta észre sem venni, hogy sok diák ünneplőbe öltözve ment 23-án reggel a szokásos tanári misékre[.] ½ 7-kor és 7-kor[.] a gimnázium kápolnájába. Iskolai előadáson azonban általában nem ünneplőben jelentek meg a diákok, kivéve a III. a osztályt, Domnanovich Ábelét. Ez az osztály sötétkékben várta az órákat.”¹⁸⁹ Ez alapján az ügynök az egészből nem vett észre semmit, hanem csak egy héttel későbbi bizalmas beszélgetés keretében tudta meg, hogy mi történt. Jelentéséből az is kiolvasható, hogy ő sem tulajdonít különösebb fontosságot az eseménynek, de talán a sok éves rutin játszott közre, hogy ezután többektől is érdeklődik: „Vályi és Domnanovich szavai szerint a III. a osztály Karsai Géza tanár óráját a Himnusszal kezdte, ugyanezt csinálta Szabó Zerindnél is. Ennek határozottan órahúzás jellege volt és azt a célt szolgálta, hogy ne legyen felelés. Még az előbbi, a misére való menés és néhány diák részéről való gyónás és áldozás valóban csendes ünneplés és házi tüntetés jellegű volt. Ez ellen pedig semmit sem tettek, elsősorban az igazgató nem, mert mint mondta: 'Annál rosszabb lett volna, ha felhívja rá a figyelmet.' [..] Amikor Karsainak megemlítettem a Himnusz éneklését, azt felelte: Elvégre a hazafias nevelésre is kell adni valamit. Hivatalos mise vagy ünneplés nem volt, magában a főapátságban sok rendtag a dátumról meg is feledkezett, vagy csak későn vette észre.”¹⁹⁰ A tartótiszt ráérezett az eseményben rejlő operatív lehetőségekre: „A fenti nyílt ellenséges fellépés operatív célból való kihasználására és eljárásra[.] intézkedési tervet dolgozok ki. [..] Az ügynök feladata [..] további adatok összegyűjtése[.] és tekintve, hogy a találkozó úgy ítélem meg, hogy eljárásra visszük az ügyet, konkrét érdeklődésre nem adtam utasítást 'Rieger'-nek, mert Pannonhalmán Bajtai[y] kihallgatása óta¹⁹¹ nagyon keresik a beépített embert.”¹⁹²

Egy héttel későbbi jelentésében viszont már maga is emlékszik, mint írja, „az ügynök személyesen tapasztalta, hogy a diákok nagy része október 23-án sötét ruhában jelent meg a tanítási órákon”. Sajnálatára lassan halad a felderítéssel, mert „a tanári kar részéről mindenki hallgat róla. [..] A tanári kar fél attól, hogy valaki be van építve és nem tudhatják[.] ki előtt beszélnek az üggyről.” Úgy tűnik, hogy Bajtay Oros

189 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 169.

190 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 169.

191 vö.: 160. lábjegyzet

192 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 169.

beszervezésére tett kísérlettel megnehezítették a dolgukat, mert mindenki óvatos. Ugyanakkor mély bizalmatlanság indult meg a monostorban és az iskolában is. A továbbiakban az ügynök saját tevékenységének súlyával tisztába került, mert tartótisztje nyíltan beszélt: „eligazítottam arra, ha úgy határozunk, hogy eljárást indítunk az ügy miatt, minden megnyilvánulásról, személyek felelősségének felvetéséről, egyes személyek szerepéről értesülést szerez, részletesen számoljon be”.¹⁹³ Rieger ettől a közléstől kicsit megijedt, mintha nem ezt akarta volna, mert másnap már visszakozik: „azok, amiket leírt[./] a valóságnak megfelelnek. Szerinte azonban nem volna tanácsos megalapozott ellenőrzés és dokumentálás nélkül Pannonhalmán okt[óber]. 23-án történt eseményt sajtóban vagy egyéb eszköz útján nyilvánosságra hozni”¹⁹⁴.

Megpróbálja megtalálni az osztályban azokat, akik kezdeményezhették a ünnepi öltözetet és az éneklést, azonban csak azt tudja meg, hogy „nincs ebben az osztályban hangadó elem”¹⁹⁵. Hosszasan részletezi, miért nem tud haladni a dolog felderítésében: „A további, közvetlen és kezdeményező érdeklődés feltűnő lenne, mert a diákság[./] véleményem szerint most már nem gondol rá, legfeljebb mint már elmúlt ünnepre, pl. pünkösdre, amikor kiöltözött és templomba ment. A tanári kar pedig[./] nézetem szerint szorongva leste, hogy ugyan mit csinálnak a diákok majd 23-án[./] és most már megkönnyebbülten vette tudomásul, hogy csak ennyi történt és régen nem beszél róla nyíltan. Újból visszatérni erre kérdezősködéssel feltűnő lenne és a Bajtay kihallgatása után feltámadt gyanakvásnak adna táplálékot.”¹⁹⁶ Ebből nem teljesen világos, hogy óvatossága milyen forrásból táplálkozik, de a következő oldalon a hivatalos állományt megszégyenítő akciótervvel rukkol elő, ami alapján az derül ki, hogy az említett óvatosság a saját maga konspirációjától való félelemben gyökerezik. Lássuk tervét: „elő lehetne idézni azt, hogy beszédtema legyen a pannonhalmi diákok magatartása és akkor lehetne feltűnés nélkül érdeklődni részletek után. Mert a bencések között megindulva, egymást okolván, hogy 'te miért nem szóltál', hogy 'a Domnanovich miért nem öltöztette át a gyerekeket', 'a direktor miért nem intézkedett'[./] stb.

Ez pedig akkor lehetne megbeszélés eredménye, ha pl. a györszentmártoni pártban erről szó esnék olyan formában hogy látogatók és bejáró alkalmazottak /J[...]/ S[...], G[...]/ B[...]/ látták az ünneplő ruhás diákokat egész délelőtt. Iskolai szünetekben az udvarra is

193 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 183-184.

194 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 185.

195 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 187.

196 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 187.

kimentek. Hallhatták az éneklést az emeleti rész közepe tájáról /IV. B és III. A osztályok vannak ott/. És harmadszor tény az is, hogy a diákoknak nem szólt senki, hogy vessék le a sötétkék ruhát.

Ha kellő formában elítélőleg, ennyit bedobnának a helyi pártban, biztos eljutna a híre a főapátságba és újra lehetne okt[óber]. 23-ról beszélni és érdeklődni. De akkor még ezen a héten, mert szombaton táncvizsga, koszorúcska lesz. Ez köztudomású a faluban, bizonyára lenne néhány szülő és leány is. Arra való hivatkozással, hogy ilyen gondolkodású diákok közé nem valók állami iskola növendékei, lehetne[,] mondom[,] a pártban is szót emelni a koszorúcskán való részvétel ellen.

De a falusi nevelői kar is tudomást szerezhetne erről igazgatója révén, aki felülről kaphatna utasítást. Tánciskolába úgysem engedték a lányokat állami iskolából Pannonhalmára, tehát ezen a címen a koszorúcskán való részvételt is megtilthatnák. Ennek híre lenne, ezt tárgyalnák a bencések[,] és akkor feltűnés nélkül lehetne tények és nevek után érdeklődni.¹⁹⁷ A tartótisztet a terv hidegen hagyta, az ügynököt leállította a feladatról. Az ÁEH vizsgálatát tartó Bai László ugyanakkor arra hivatkozik később, hogy „szülők dicsekedtek Pesten, hogy Pannonhalmán még meg lehet ünnepelni okt[óber]. 23-át”¹⁹⁸.

Ezt követően csak 1961. december 7-i beszámolójában találkozunk az eseménnyel: „az osztálynapló beírásai szerint 1961. okt[óber]. 23-án Domnanovich Ábel Pannonhalmán volt, mert a III/A-ban saját[]kezűleg beírta az orosz órát és kézjegyet is tett a beírás végére /AD/. Tehát tanúja volt osztálya viselkedésének.”¹⁹⁹

3. „Könyörületes volt Isten, hogy ennyivel megúsztuk”

– Az eljárás

Molnár István, Rieger tartótisztje valóban végigvitte tőle telhetően az ügyet: bírósági eljárást nem folytattak le, helyette az állambiztonság átadta az információkat az ÁEH-nak, hogy a hivatal erőből vigye végbe a párt akaratát. 1962. február 21-én Pap János belügyminiszter levelet küldött Prantner József ÁEH elnöknek, melyben tájékoztatja az eseményekről, és kéri, hogy folytassák le az ügyet.²⁰⁰

A március 8-9-i vizsgálatot követően az események sűrűn követik egymást. A

197 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 188.

198 ÁBTL 3.1.2. M-36924/2. 33.

199 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 390.

200 SOÓS (2012), 650-651.

főapát tájékoztatta a Katolikus Középiskolai Felügyelőséget az esetről, majd az ÁEH „biztatására” Hamvas Endre, csanádi püspök, a KKF elnöke március 19-én vizsgálatot „kért”: „Az Állami Egyházügyi Hivatal legutóbbi ott jártamban felemlítette az 1961. október 23-i pannonhalmi esetet, amelyről Főapát Úr a K.K.F. legutóbbi ülésén említést tett. Úgy látom, hogy valamiféle intézkedést várnak. Kérem azért Főapát Urat, szíveskednék tájékoztatni, történt-e ez ügyben fegyelmi eljárás-féle, amellyel a dolgot lezárhatjuk.”²⁰¹

A főapát március 23-án a Pannonhalmi Főiskola igazgatóját, Jámbor Mikét, valamint további négy rendtagot (Monsberger Ulrik perjel, Esztergálos Tibor²⁰², Kelemen Atanáz²⁰³, Faggyas Edvin) kért fel az eset kivizsgálására: „Tudomásomra jutott, hogy a Pannonhalmi Gimnázium III.a osztályában 1961. október 23-án Dr. Karsai Géza által tartott magyar órán súlyosabban kifogásolható esemény történt. Szükségesnek tartom, hogy Igazgató úr vezetésével bizottságot küldjek ki. A vizsgálatról azonnal jelentést kérek.”²⁰⁴ Aznap Papp Elemér, a KKF főigazgatója is megfordul Pannonhalmán, és „Főapátúrtól intézkedést vár”²⁰⁵. És ha az egyik, a dolgozatban is említett utódának²⁰⁶ kapcsolatait nézzük, akkor tudnunk kell, hogy Papp Elemér sem a saját gondolatait közvetítette.

Közben Hamvas Endre levelet ír, melyben jelzi, hogy e hó „29-én, csütörtökön, de. 11-kor a szokott helyen sürgős ügyben soron kívül püspöki konferenciát tartunk, melyre Főtisztelendőségedet tisztelettel meghívom.”²⁰⁷ A téma sejthető, a főapát mielőbbi eredményt vár a belső vizsgálatától, hiszen napok múlva már meg kell jelennie. „A bizottság kihallgatta Vályi Hugó igazgatót, Karsai Géza és Domnanovich Ábel tanárokat valamint a III.a osztály valamennyi tagját a betegen fekvő Elischer Zoltán,

201 PFL FH 48-2/1962.

202 Esztergálos Tibor (*1902) 1921. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1926. szeptember 12-én tett. 1927. június 29-én pappá szentelték. 1927-1928. között hitszónok és templomgondnok Győrött, 1928-1929-ig gimnáziumi tanár Budapesten. 1929-1932-ig főiskolai tanár Pannonhalmán, 1932-1934. között gimnáziumi tanár és egyetemi hallgató Budapesten. 1934-től végleg Pannonhalmán működik. 1950-ig főiskolai tanár, 1945-1947-ig házgondnok is. 1950-1964-es nyugdíjazásáig gimnáziumi tanár. Meghalt Pannonhalmán 1977. november 11-én. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 183.

203 Dr. Kelemen Atanáz (*1907) 1924. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1929. szeptember 12-én tett. 1932. június 19-én pappá szentelték. 1932-1948-ig gimnáziumi tanár Győrött, 1939-től kismegyeri miséző és hitoktató is. 1948-1950-ig segédlelkész Kónyban. 1950-1976-ig gimnáziumi tanár Győrött, közben igazgatóhelyettes és házfőnök-helyettes. 1976-tól haláláig Pannonhalmán nyugalomban. In BERKÓ–LEGÁNYI (1987), 190. Meghalt Pannonhalmán 1987. november 4-én. In <http://lexikon.katolikus.hu>

204 PFL FH 48-1/1962.

205 PFL PI Perjelnapló, 243.

206 Kapuy Vítál 1975-1985-ig volt a KKF főigazgatója, vö. 38. lábjegyzet.

207 PFL FH 48-4/1962.

Kormányos József, Szabó Péter és a távollevő Tóth I. László kivételével²⁰⁸, és 25-re végeznek a vizsgálattal, a jegyzőkönyv alapján a következő jelentést és javaslatokat teszik:

„1./ A Pannonhalmi Gimnázium III/a. osztálya azzal követett el erkölcs-politikai vétséget [*sic!?*], hogy minden körülmények figyelembevételével a helyes állampolgári magatartást sértette meg a magyar órán a Himnusz eléneklésével.

2./ Karsai Géza fegyelmi vétséget követett el azzal, hogy erre lehetőséget adott, ezzel az egyház és állam közti viszony zavarását okozhatta. A bizottság javasolja a tanári állástól egy időre való felmentését, és Pannonhalmáról elhelyezését.

3./ Az osztály egyetemlegesen felelős, bár tettüket nem lehet tüntetésnek minősíteni. Büntetésként javasolja a magaviseleti jegyek lerontását és kedvezmények megvonását.

4./Az igazgatót felelősség nem terheli, mindenben készséggel segítségére volt a vizsgálat lefolytatásában.

5./ Bár az osztályfőnök nem felelős a történetekért, nagyobb figyelemmel kellett volna kísérenie osztálya magatartását. Ennek elmulasztása miatt a bizottság javasolja írásbeli megfedését.²⁰⁹ Az elkészült jelentésről másnap tájékoztatja az ÁEH-t és a KKF-et is a főapát.²¹⁰ Az ügy azonban még messze nem volt lezárva, ennyivel nem elégedett meg az Egyházügyi Hivatal.

A március 29-i rendkívüli Püspöki Konferencia „Főapát urat megróttá. A többi rendfőnököket is odahívták (dr. Sík Sándor piarista, Váradi Béla budai ferences) s komolyan lelkükre kötötték, hogy az állammal kötött megegyezés lelkiismeretes megtartására ügyeljenek rendjükben s gimnáziumaikban.”²¹¹ Ekkor kísérletet tett a főapát az ÁEH-val való konzultációra, sikertelenül. Rossz híreket viszont másnap megosztott rendtársaival: „Kiszivárgott hírek szerint [*Vályi*] Hugó, [*Karsai*] Géza, [*Domnanovich*] Ábel és [*Szabó*] Zerind elbocsátását fogják kívánni.”²¹²

Április 10-re felrendelték Legányi Norbert főapátot Budapestre, s ott közölték vele, hogy „Vályi Hugó igazgató csak óraadó tanár lehet, Karsai Gézát teljesen felmentették a tanítás alól, de itt maradhat, Domnanovics[*ch*] Ábelt és Szabó Zerindet 2 évre eltiltották az iskolától, az egyházmegyében segédlelkészi minőségben

208 PFL FH 48-7/1962.

209 PFL FH 48-6/1962.

210 PFL FH 48-5/1962.

211 PFL PI Perjelnapló, 243.

212 PFL FH 48-11/1962.

dolgozhatnak, a perjelt kívánják gimnáziumi igazgatónak. 3 szervező fiút pedig 2 évre eltiltanak a középiskola látogatásától.”²¹³ Ennek megfelelően, a tavaszi szünet kezdetének másnapján, „április 14. Dr. Monsberger Ulrik perjel átvette az intézet vezetését (Vályi Hugó a győri gimnázium tanára lett), Dr. Karsai Géza (nyugalomba vonult) *[végül is folytathatta tudományos munkásságát]*, Domnanovics[*ch*] Ábel és Szabó Zerind pedig megszakították tanári működésüket (Domnanovics[*ch*] Ábel Tatabányán, Szabó Zerind pedig Tényőn kapott segédlelkészi beosztást).”²¹⁴

Ezzel kapcsolatban a főpát azt is elmondta őszintén, hogy „az [*ÁEH*] elnök nyomatékosan felhívta a figyelmet, ezeket a főpát maga hajtsa végre, mint saját döntéseit és nem mint az *ÁEH* kívánságait”. Ugyanakkor „itt kívánom megjegyezni, hogy az *ÁEH* elnöke – Legányi szerint – azt mondta, hogy a megadott direktívák szerint intézkedjék a főpát /saját nevében[,/] stb./, mert ha nem így járna el, úgyis megtudják. Ez a kifejezés: 'úgyis megtudják', – megdöbbenette a főpátot. Mint mondta, nem gondol arra, hogy a rendtagok közt van 'spicli', hanem hogy sokat és felelőtlenül fecsegnek a bencések.”²¹⁵ A gyanúsítgatások már megkezdődtek, erről Rieger is beszámol, és néhány év múlva végül ő is gyanússá válik: „Figyelemre méltó körülményként említette meg azonban azt a tényt, hogy Kapui megválasztásához néhány[,/] főleg fiatal bencés tanár[,/] rosszindulatú kommentárt fűzött, mivel állítólag az *ÁEH* minden ellenvetés nélkül személyét az igazgató tisztre elfogadta. Az ügynök szerint olyan gondolatok is merültek fel, hogy Kapui Vítál esetleg beépített ember. Arról nem volt szó, hogy az *ÁEH*, vagy az állambiztonsági szervek részéről lenne-e ez.”²¹⁶

Az igazgató és két szerzetestanár, Domnanovich Ábel és Szabó Zerind félreállításában valószínűleg nagy szerepet játszott, hogy a belügy viszonylag régóta foglalkozott mindhármuk tevékenységével²¹⁷: „Különösen érdekes operatív szempontból Vályi Hugó gimnáziumi igazgatóval foglalkozni, aki apácákkal foglalkozik

213 PFL PI Perjelnapló, 244.

214 PFL PBGK Évkönyvek. A Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Katolikus Általános Gimnázium Évkönyve a 1960-61. iskolai évről.

215 ÁBTL 3.1.2. M-36924/2. 57-58.

216 ÁBTL 3.1.2. M-25793. 232.

217 Vályi Hugóról Rieger ügynöktől jellemzést kérték a GY-S megyei Rendőrfőkapitányság 2/c. alosztály részére ÁBTL 3.1.2. M-36924. 173. Később az sem válhatott előnyére, hogy a katolikus középiskolák vezetőinek békegyűlésére nem ment el, nem is küldött senkit maga helyett, és Beresztóczy Miklóst sem fogadta, amikor Pannonhalmára látogatott, in ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 77. Szabó Zerind tevékenysége már évekkorábban felkeltette az állambiztonsági szolgálatok érdeklődését: 3.1.9. V-81354. Elekes József. Később beszerzés céljából tanulmányozták: ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 39-41., 43-44. Domnanovich Ábel tevékenysége is felkeltette az II/5-c alosztály érdeklődését, in ÁBTL 3.1.2. M-36924. 179., ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 29., 3.1.2. M-25793. 33-34.

rendszeresen. A pannonhalmi és több Győr-Sopron megyei apáca lelki/ Jirányítását végzi. A Vályi által vezetett gimnáziumban 1961 márciusában Beresztóczy Miklós, neves békepap tartott előadást. Vályinak egy asztalhoz kellett ülnie Beresztóczyval. Azóta Vályi szinte letört, hogy ő egy békepappal egy asztalhoz kényszerült ülni. Vályi gimnáziumi igazgatói beosztását a fanatikusságát figyelembe véve meg fogjuk szüntetni. Ugyanakkor Vályi más vonatkozásban kapcsolatban áll a Jámbor Mike – Domnanovich Tamás -féle aktív klerikális vonallal.”²¹⁸

Karsai Gézával kapcsolatban is rendelkezésre álltak olyan információk, ami alapján eltávolítását kezdeményezhették az iskolából. Nem véletlen, hogy 1961 tavaszán már azt kéri az ügynöktől, hogy „az ellenséges megnyilvánulásokról minden találkozáson jelentésben számoljon be, külön tekintettel Karsai Géza [...] személyére”²¹⁹. Az ügynök láthatólag szívesen teljesítette azt a kérést is, amikor Karsai Gézáról kellett adatokat írni²²⁰, azt nem kevés jellemzéssel toldotta meg, amiből a keresztényi szeretet nagyfokú hiányát olvashatjuk ki. Egy évvel későbbi ugyan a Pécsi László által írt jellemzés, azonban az itt leírtakkal valószínűleg tisztában voltak a belügyben 0962 tavaszán is: „A legkirívóbb konzervatív volt Karsai Géza. A gyerekek már szándékosan ugratták. Örökké a szabadkőművesek és zsidók ellen ágált. A jelen rendszerrel szemben sem rejtette véka alá véleményét. A fiúk a szünetben mindig tréfálkoztak a háta mögött és Heil Hitlert mondogattak. Távozása megnyugvást hozott és elősegíti a normalizálódást.”²²¹

Azonban a diákok elbocsátására nem került sor, hiszen nem derült fény a „felbujtók”, szervezők kilétére, így „kellett” találni 3 fiút, akit eltiltanak 2 évre a középiskoláktól. Ezt az ÁEH a gimnázium új vezetésére bízta, ami „igen nehéz helyzet elé állítja a bencés vezetőket”²²². Az új igazgató, az új osztályfőnök és az új diákothoni nevelő „egy alkalommal együttesen (ápr. 26.), majd külön-külön (ápr. 13, 25, máj. 1, 3.) rámutattak a történetek és a következmények súlyosságára, legkülönbözőbb formában keresték azokat a tanulókat, akiket a történetekért felelőssé lehet tenni.”²²³ Az utolsó ilyen jellegű meghallgatásokat május 14-15-én tartotta az igazgató, amin ugyan „nem lehetett megállapítani, ki volt az, aki október 22-én délután felvetette az október 23-i

218 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 115.

219 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 115.

220 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 190-192.

221 ÁBTL 3.1.2. M-25793. 64.

222 ÁBTL 3.1.2. M-36924/2. 71.

223 PFL FH 48-23/1962.

ellenforradalomról való megemlékezés gondolatát²²⁴, az ezt követő fegyelmi tárgyaláson született meg a döntés. „Az ország összes katolikus iskoláiból való kizárást a következő tanulóknál javasoljuk: Szabó Péter, Cserhádi Károly, Gergely Kálmán. V. fokú fegyelmi büntetést Iberpaker László és Kutas István tanulóknak, III. fokú fegyelmi büntetést Nemeskéry Edvin tanulóknak.”²²⁵ A fennmaradt jegyzőkönyvek alapján egyáltalán nem világos, mi alapján hozta döntését a fegyelmi tárgyaláson a testület, mert úgy tűnik, a kizárt diákok tettei nem súlyosabbak, szinte ugyanazok, mint a III. fokú fegyelmi büntetést kapott diákéi: bekapcsolódás a beszélgetésbe, ünnepi ruha, Himnusz éneklés. Talán Rieger útmutatása alapján kaptak sugalmazást, hogy kiket kell elbocsátani: „a III/A osztályban van egy olyan góc[,/] az ügynök szerint a pestiek között, amely az 1956. okt[óber]. 23-ával kapcsolatos megemlékezést kezdeményezte és megszervezte”²²⁶.

Végül a KKF felülbírálta a döntést, és „csak” két tanulót kellett elbocsátani, azonban a Főhatóság kegyesen „eltekint a büntetés azonnali hatálybalépésétől, és mind a két tanulóknak megengedi a jelen tanév szabályszerű befejezését.”²²⁷ Bizonyítványukba a következő följegyzés került: „A Katolikus Középiskolai Főhatóság 12/1962 számú határozatával a tanulót az összes katolikus általános gimnáziumokból kizárta. Pannonhalma, 1962. június 15.”²²⁸

Szabó Péter így emlékezik vissza Vályi Hugóra és ezekre a hetekre: „Aztán – és erről a krónikák még ma sem szívesen szólnak – ’együtt’ távoztunk, miután az 1956-os forradalom és szabadságharc ötödik évfordulóját 1961-ben osztályom, a II. a [téves: III.a] olyan ’sikeresen’ megünnepelte, hogy engem egy diáktársammal kicsaptak az összes középiskolából, Hugó atyának és több tanárunknak pedig távoznia kellett Pannonhalmáról, sőt a bencés szerzetből is [szintén téves: egyedül Domnanovich Ábel távozott, nem bírta a plébánosi szolgálatot, vissza pedig nem lehetett venni]. S mivel – csak később tudtuk meg – akkoriban javában akasztgattak Kádár pribékjei, még könyörületes is volt hozzánk Isten, hogy ennyivel megúsztuk.”²²⁹

„A pannonhalmi október 23-i tüntetés nem lett újból elővéve, hanem az eltávolított diákok kihallgatást kértek a művelődési minisztertől a gimnáziumi tanulmányaiknak

224 PFL FH 48-25/1962.

225 PFL FH 48-25/1962.

226 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 185.

227 PFL FH 48-25/1962.

228 PFL PBGK Anyakönyvek. A Pannonhalmi Gimnázium anyakönyve az 1960-61. évre.

229 SZENTMIHÁLYI (2002).

folytatása céljából. Mivel a miniszteri határozat még egy éves sincs így kérésük el lett utasítva.” Mindez annak kapcsán került elő, hogy Pécsi László ügynök jelentést tett, amiben önmagát is leleplezve így ír: „1963. II. 28-án Jámbor Mike felkereste szobájában Pászthory Valtert²³⁰ és érdeklődött, hogy nincs-e valami hang, vagy mozgás a gyerekek között vagy nem említette e valamelyik, hogy kikérdezték volna idegenek a tavalyi ügyről. P. V. nemlegesen válaszolt. Kérdését úgy indokolta, hogy valami felső helyen /ÁÉH/ célzást tettek arra, hogy az ügy még nincs lezárva. Ebből a célból keresett fel [sic!], pár percig beszélgettünk erről és eltávozott[,] mert óra kezdődött.”

4. A háttér

Mint láttuk, egészen 1962 márciusáig jegelte a dolgot az ÁEH. Akkor viszont hatalmas erővel, belevonva rendtársakat, diákokat, idegenvezetőket, KKF-et, azon volt, hogy minél nagyobb botrány kerekedjen belőle. Rieger ügynök 1961. októberében írja, hogy „a főapát már egy fél éve jelezte, hogy az ÁEH-nál kegyvesztett lett és Pannonhalma felé keresnek a hatóságok szálakat. Alighanem nehéz idők jönnek a rendre.”²³¹ Kezdett terhére válni az ÁEH-nak Legányi Norbert főapát, aki rendjét erőn felül próbálta összefogni, látogatta a kényszerűen rendi kereten kívül élő rendtársait: 1952-es perjeli kinevezését követően már, az akkori főapát, Sárközi Pál nemtetszését is kiváltva, végiglátogatta a rendi kereten kívül élőket.²³² A lehetőségek szerint megpróbálta a női szerzeteseket megszervezni, utánpótlásukat elősegíteni.²³³ Nem köteleződött el semmiféle békepapi mozgalomnak sem: 1958-ban Rieger jelentése alapján arra jut az állambiztonság, hogy „Legányi Norbert pannonhalmi főapát nem szívesen vesz részt e békemozgalomban, ezért nem személyesen ment el a megyei békegyűlésre, hanem mással képviseltette magát”²³⁴. Úgy tűnik, hogy az ÁEH éppen emiatt az ellenállása miatt még inkább erőltette volna békepapi szerepvállalását. Az

230 Pászthory Valter (*1932) 1950. augusztus 6-án öltözött be, ünnepélyes fogadalmat 1956. január 29-én tett. 1956. július 3-án pappá szentelték. 1955-1959-ig egyetemi hallgató Budapesten, 1959-1966-ig gimnáziumi tanár és diákokthoni prefektus Pannonhalmán. 1966-1969-ig a Baradla-barlangi baleset miatt szabadságvesztés alatt. Szabadulása után sekrestyés Tatán, majd világi állásban dolgozik 1973-ig. 1973-tól nyugdíjazásáig ház- és diákokthoni gondnok Győrött. In BERKÓ-LEGÁNYI (1987), 236. 1990-től a tihanyi apátsági templom plébánosa, 1994-1996-ig a budapesti Szent Benedek Általános Iskola igazgatója. Meghalt Budapesten 1996. május 14-én. Pécsi László fedőnevű ügynökkel nagy valószínűség szerint azonosítható, tevékenységéről az ÁBTL 3.1.2. M-25793. dossziében lehet olvasni.

231 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 167.

232 ÁBTL 3.1.2. M-36924. 136.

233 ÁBTL 3.1.2. M-36924. 232.

234 ÁBTL 3.1.2. M-36924. 118.

1959. évi országos papi békegyűlésen jelenlévő főapát olvasta fel a püspöki kar gyűlést megelőző határozatát: „Elismerjük a világ-békemozgalomnak a sikereit”²³⁵. Békepapi tevékenységével többet nem találkozunk Beresztóczy munkájában. Kezdett kibontakozni, hogy az ÁEH nem egy könnyen fogja saját céljára felhasználni a Főapátot. Az ellene irányuló nyílt támadások első mozzanata volt ez az ügy.²³⁶

Az előkészületek eltávolítására nem sokkal megválasztása után megindultak, amihez a rendi belső ellenzéket is igyekeztek felhasználni. Rieger jelentésében kiemelik, hogy „a kifelé látszólagos egysége a rendnek belülről másként fest. Magában a rendben nagy a szakadás és a széthullás jelei mutatkoznak. Ennek oka[:] elégedetlenség a rendkormányzattal, nem utolsó sorban a főapáttal szemben. [...] Különös a főapát helyzete saját rendjében. 1957. nov[ember.] 11-én már az első szavazási menetben megkapta az abszolút többséget, ma aligha választanák meg főapátnak. Vannak hívei, de sokan elpártoltak tőle, szigorúsága, modora miatt.”²³⁷ Az ÁEH-val való kommunikációjáról Rieger így számol be: „mindössze annyit mondott egyszer[-]/kétszer, hogy nem bízik a kormányzatunk őszinteségében. Igen, hogy az ÁEH[.] megbízottait pribékeknek nevezte, de kifelé teljesen udvarias és korrekt, mindent szigorúan a törvények szerint intéz rendi ügyekben és megköveteli a szabályos eljárást minden gazdasági ügyben”²³⁸. Úgy tűnik, hogy udvariasság dolgában valóban nem lehetett kifogás ellene, azonban az 1950-es egyezmény betartására vonatkozó elképzeléseivel Rieger ügynök sem értett egyet, mert felháborodva írja: „az állammal való megállapodás szerint a pannonhalmi egyházmegye megszűnt. Ennek ellenére Legányi összefogja a volt bencés plébániákat, eljár rendszeresen papi konferenciákra a győri székházba, áthelyezéseket eszközöl, persze a győri püspök tudtával [*és akkor az egyébként is kegyvesztett győri püspökbe még egyet rúg az ügynök is*]. Kellemetlen lenne, ha az ÁEH létszámellenőrzést tartana Pannonhalmán. [*Az ügynök továbbra is kiváló ötlettel látja el az állambiztonság munkatársát.*] Alighanem több a bencés, mint amennyinek lennie kellene, növendék pedig 14 helyett 16 van a pesti egyetemi hallgatókkal együtt. Legányi szerint most ilyen apróságok nem érdeklik az ÁEH-t.”²³⁹

Az eljárás célját Horváth Béla rendőr százados, Marosi Zoltán jelentését értékelve, március 13-án elégedetten megfogalmazza: „a főapátsággal kialakítandó további

235 BERESZTÓCZY (1970), 75.

236 VÁRSZEGI (kézirat).

237 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 15.

238 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 17.

239 ÁBTL 3.1.2. M-36924/1. 82.

viszonyt és magatartást nagymértékben befolyásolhatja ez az eljárás, nem egy-két személy elleni őrizetbevétellel lett elintézve a felelősségre vonás, hanem a vezetőket lehet sakkban tartani”²⁴⁰.

Legányi Norbert április és május hónapban kézzel írt feljegyzései szerint több szerzetest is rendőrségi kihallgatásra vittek. Kérdések merülnek fel benne, amiket talán az ÁEH-val való tárgyalásra gyűjtött össze, drámai hangnemben, a lehetséges válaszokat is megfogalmazva:

„Mi ezzel a cél?

1. Megvonni az én működési engedélyemet?
2. Internálás?
3. Börtön? Emelt fővel megyek, mert semmit sem tettem.
4. Halál?

Mondja meg őszintén, mit akarnak?

1. Engem
2. A pannonhalmi gimnáziumot
3. Az egész Rendet. Megyünk a többiek után.”²⁴¹

A várt fordulat elmaradt. A fegyelmi tárgyalások befejeztével Pannonhalmán is megjelenik a „bajszos püspök”, mivel „A [z 1957/22.] tvr. alapján a kormánynak jogában állt miniszteri biztosokat kiküldeni, az egyházmegyék és egyéb egyházi szervezetek élére”²⁴²: „Az ÁEH-tól itt volt Csala J. főosztályvezető, Bai László és Szabó S. Győrből. Bai L. bemutatta megbízólevelét, mely szerint miniszteri biztosként fog P[annon]h[alm-]ján lakni.”²⁴³ Május 29-én költözött be, azonban nem sokáig bírta a monasztikus életformát.²⁴⁴

További támadásaiban gátlástalanul kihasználta az állam minden eszközt: „1963 júniusában több bencés névtelen, géppel írt, indigóval sokszorosított levelet kapott 'egy rendtárs' aláírással.

A levél a modern kor követelményei, XXIII. János iránya és a keresztény tanítás nevében arra biztat, hogy mondassák le a rendtagok Legányi Norbert főapátot, aki nem felel meg a fenti követelményeknek.

A bencések között általános felháborodást keltett a levél. [...] Úgyhogy még azok is,

240 ÁBTL 3.1.2. M-36924/2. 34.

241 PFL FH 48/1962. iratköteg fedőlapján.

242 ÁBTL 4.1. A-3824/2. 25.

243 PFL PI Perjelnapló, 245.

244 HIRKA (2008).

akik szemben és mögötte bírálták a főapát intézkedéseit, azok is elutasították. [...]

Szinte egyöntetű a vélemény, hogy a leveleket nem rendtárs írta. Mindenki Rozsály Menyhért győri püspöki helynökre gyanakszik, akiről ismeretes, hogy ellensége Legányi Norbertnek. [...]

Megjegyzés: A Pannonhalmával kapcsolatban megindított akciónk egyik részét tartalmazta a jelentésben szereplő „névtelen levél” elküldése is. E jelentés is tartalmazza, hogy nem sikerült teljesen megvalósítani elképzeléseinket. Az általános negatív (részünkre) hangulat ellenére a levél alapján sikerült nyílttá tenni a renden belüli suttogásban és magánbeszélgetésekben megnyilvánuló – a Legányi -féle vezetési és magatartási problémákat.

Véleményem szerint az eddig szerzett tapasztalatok és hangulatok tanulmányozása alapján amennyiben készítenénk egy magasabb szintű és tartalmú levelet, úgy közelebb jutnánk az eredetileg kitűzött célhoz a bencés renden belüli bomlasztáshoz.”²⁴⁵

Csak néhány év telik el, és sikerként számolnak be a Legányi Norbert főapát elleni akcióról: „Több éves perspektivikus terv alapján végzett munka eredményeként elősegítettük Legányi Norbert reakciós bencés főapát megbuktatását és a renden belül a reakciósok által vezetett egység megbontását. A renden belüli politikai és személyi harc kibontakoztatásával elősegítettük a reakciós erők elszigetelését. A rendtagok többsége kívánta a főapát leváltását és ezt különböző csatornákon a Vatikán tudomására is hozták. A Vatikán hosszas vizsgálatok után Legányit alkalmatlannak találta és intézkedett leváltásáról. Legányi leváltásának jelentősége túlnőtt a bencés rend keretein. A klerikális reakció és az ellenséges elemek elleni harc egyik központi kérdésévé vált. Az egyik illegális rendi vezető személyiségével abból a célból tartunk kapcsolatot, hogy számára biztosított kisebb engedmények viszonzásául fellép a renden belüli reakciós elemek ellen. Tevékenysége eredményeképpen a renden belül háttérbe szorultak az eddigi hangadó ellenséges csoportok.”²⁴⁶

245 ÁBTL 3.1.2. M-25793. 99-100.

246 ÁBTL 4.1. A-3824/2. 80

V. 22-OD-11119 – Teljesebb kép a történetekhez

A fenti jelzéssel nyitottak objektumdossziét a „Pannonhalmi Szent Benedek Rend ellenséges tagja” elnevezéssel. Valószínűleg a dolgozatban felhasznált valamennyi iratanyag ebben megtalálható volt: 1989. november 17-i jelentés szerint azonban megsemmisítették.²⁴⁷

Söveges Dávid elhurcolására vonatkozóan nem találtunk megfelelő erővel bíró anyagot, hogy az miért következett be. Mindegyik felvetésre lehetett választ kapni, azonban ezek leginkább a korabeli szóbeszédre hagyatkoztak. A kiskunhalasi tartózkodása alatt kapott, rejtjeles levelet úgy tűnik, nem használták fel ellene, hacsak nem perén kívül, más célból. Mivel az irat másolatainak elhelyezésére konkrét utasítás nem volt olvasható, ezért annak az ügynek a nyomon követésére kevés esély mutatkozik. Meghurcolása és börtönévei kitörölhetetlenül meghatározták élete további menetét. A diákság által tisztelt és nagyra becsült magyartanár évekig nem taníthatott, testi és lelki gyötrelmei végigkísérték életét. Börtönélményiról való beszámolóját nem ismerjük. Pannonhalmi működéséről esetében leginkább diákjai visszaemlékezései szerint lehet összeállítani szubjektív képet, akik műveltségét és pedagógia érzékét emlegetik a legszívesebben. A miért kérdésére ő sem kaphatott sosem választ. A már említett, három évtizeddel később keletkezett visszaemlékezésében alázattal fogadta és viselte életének keresztjét: „Így lettem a forradalom hőse, áldozat én is, érdemtelenül.”

Az ötéves megemlékezés és az azt követő megtorlás már más jellegű koncepció szerint zajlott. A terheltekről sok állambiztonsági anyag állt készen, hogy azokat kellő időben felhasználhassák. A hivatalos eljárást az ÁEH folytatta le, amelynek módszerével az állambiztonság is meg volt elégedve: nem akartak bírósági eljárást, hanem olyan zsarolási helyzetet teremtettek, amivel gyengítették a rend és annak vezetőinek lehetőségét. A számukra terhes szerzeteseket saját előljárójukkal, a püspöki kar nyomásával megerősítve távolították el, új dimenzióját adva az egyház és állam együttműködésének. A fiatal szerzeteseket olyan helyzetbe helyezték, ami hivatásuk próbája volt, kiszakítva a – többi szerzetesrendhez képest még mindig védőernyőként működő – közösség életéből. Amely közösség legsúlyosabb éveit kezdte élni: egyszerre lüktetett benne a hitvallók tenni akarása és az ügynökök bizonytalan élete.

Legányi Norbert főapát együttműködéséről a kezdeti próbálkozásokat követően

247 VÖRÖS (2013)

viszonylag hamar lemondott az ÁEH. Bizonyos tulajdonságainak hangsúlyos kiemelése a jelentésekben arról is árulkodik, hogy ezt kérték az ügynököktől. A bencések közt jelenlévő ügynökről a főapát nem akar tudomást venni, csupán a túl sok és oktalan fecsegésre hívja fel a figyelmet. De akkor már eltávolítását eldöntötte az állam, annak időpontja volt kérdéses. Számos, a jelen dolgozat témáját közvetlenül nem érintő esemény és jelentés együtt-hatása vezetett odáig, hogy Legányi Norbert főapát lemondott hivataláról, és ezt az állambiztonság az egyik legjelentősebb sikerként értékelte a hatvanas évek egyházi reakció elleni munkájában.

A kutatás előrehaladtával egyre több lett a kérdés, és egy-egy válasz további kérdéseket tárt fel, ami nehezzé tette dolgozat határainak kijelölését. Az események és a benne résztvevő személyek hálózata egyszerre körkörös és időben lineáris, teljes feltárása túlfeszíti a szakdolgozat keretét. A közvetlen eseményekre vonatkozó, fellelhető iratok nagy része feldolgozásra került a dolgozatban. Ez a megjelent, és a jelen dolgozatban sok helyen kiegészített és továbbgondolt publikációk mellett Pannonhalmi Főapátság Levéltári anyagait és az ÁBTL sorszámozott iratait jelenti. További lehetőségeket rejthetnek magukban az elhunyt szerzetesek hagyatékai a pannonhalmi Főkönyvtárban, a Győr-Moson-Sopron megyei levéltárban és a MOL-ban fellelhető ÁEH anyagok. Azonban a publikációk alapján láthattuk, hogy a levéltári anyagok néhány kivétellel a Főapátság Levéltárában párhuzamosan megtalálhatóak.

A bencés rend XX. századi történetének csak egy olvasata az ügynöki jelentésekből és operatív anyagokból megismerhető szerzetesi élet: látásmódja a leigázó, ugyanakkor és megalázott emberi helyzetből fakad. A dokumentumok jelentősége nem elhanyagolható és nem kizárólagos. A szerzetesrenden belüli közösségi élmények és közösségi emlékezet mellett elhatározás született arról is, hogy részt vesznek múltjuk feltárásában²⁴⁸, mert az „igazság szabaddá tesz titeket!”²⁴⁹

248 http://mnl.gov.hu/intezmenyi_hirek/egyuttmukodes_a_pannonhalmi_foapatsaggal.html

249 Jn 8,32

VI. Források

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- 3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék)
 - M-20223. Varga Kata
 - M-25793. Pécsi László
 - M-30613. Kiss János
 - M-36422. 7. Mátrai Gábor
 - M-36924/1-7. Rieger József, Marosi Zoltán (László)
 - M-37069/2. Szemere László, Szénási
 - M-37076/1-4. Feledy Zsolt
 - M-37789. Feledy Zsolt
- 3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)
 - O-9155/2. Bács-kiskun megye rk. világi papok levelezése
 - O-11538. Győri Római Kat. Egyházmegye
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék (V-dossziék)
 - V-141576. Söveges Dávid, dr.,
 - V-81354. Elekes József
- 3.2.1. Bt-dossziék
 - Bt-1091/1-2. Jácint, Hyacinthus, Perry Ralph
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
 - A-3824/2. A klerikális reakció aknamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei; Írta: Geréb Sándor r. alezredes, Bp. 1969.

PFL = Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

- FH = Főapáti Hivatal Iktatott iratai
 - 39/57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. általános gimnázium tanári karának 1957. február 12-én tartott félévi osztályozó értekezletéről.
 - 48-sz.n./1962. Dátum és szerző nélküli feljegyzés és beszámoló az ÁEH kihallgatásáról.

- 48-1/1962. Legányi Norbert főapát levele Jámbor Mike Főiskolai igazgatóhoz, 1962. március 23.
- 48-2/1962. Hamvas Endre, csanádi püspök, a KKF elnökének levele 1962. március 19.
- 48-4/1962. Hamvas Endre, csanádi püspök, a KKF elnökének levele, 1962. március 24.
- 48-5/1962. Legányi Norbert főapát levele Papp Elemérhez, a KKF főigazgatójához 1962. március 26.
- 48-6/1962. A fegyelmi bizottság jelentése és javaslatai a Pannonhalmi Gimnáziumban 1961. október 23-án történtek kivizsgálása alapján.
- 48-7/1962. Jegyzőkönyv. Felvettük Pannonhalmán 1962. március 23-25-én a Pannonhalmi Gimnáziumban 1961. október 23-án történtek kivizsgálásáról.
- 48-11/1962. Legányi Norbert főapát körlevele 1962. március 30.
- 48-13/1962. Dr. Karsai Géza levele az ÁEH elnökéhez.
- 48-23/1962. Feljegyzés a Pannonhalmi Gimnázium III.a osztályában folyt fegyelmi vizsgálatokról, 1962 május 3.
- 48-25/1962. Jegyzőkönyv a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Katolikus Általános Gimnázium tanári karának 1962. május 15-én tartott fegyelmi értekezletéről.
- PI = Perjeli iratok
 - Perjelnapló = Perjeli feljegyzések 1943-1965
 - 10/1957. Igazgatói kinevezés, 1957. június 29.
 - 4/1958. Miklós Imre ügyvéd levele
 - 23/1959. Rendtársak munkabeosztása, 1959. június 27.
- PBGK = Pannonhalmi Bencés Gimnázium és Kollégium iktatott iratai
 - 1956
 - 15-2/1956-57. A gimnáziumi igazgató létszámjelentése, 1956. szeptember 12.
 - 17/1956-57. A Propagandaanyag terjesztővel folytatott levelezés, 1956. szeptember 14.
 - 193/1956-57. Sárközy Pál főapát levele Söveges Dávid igazgatóhoz, 1956. szeptember 18.

- 1957
 - 51/1956-57. Válasz a főapáti hivatal 5/1957. sz. iratára, 1957. január 12.
 - 84/1956-57. Válasz a Győr-Sopron megyei VB. Művelődési Osztályának 35.533-1/1957. VIII. sz. iratára.
 - 98/1956-57. Igazolás a tanítás folyamatosságáról, 1957. június 20.
 - 99/1956-57. Igazolás tanórán kívüli foglalkozásról, 1957. június 22.
 - 106/1956-57. Levél a MM Középiskolai Főosztály Budapest részére, 1957. július 13.
- Anyakönyvek
 - A Pannonhalmi Gimnázium anyakönyve az 1956-1957-es tanévre.
 - A Pannonhalmi Gimnázium anyakönyve az 1960-61. évre.
- Jegyzőkönyvek
 - 1/1956-57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. általános gimnázium tanári karának 1956. november 20-án megtartott első ellenőrző értekezletéről.
 - 1-1/1956-57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. általános gimnázium tanári karának 1956. augusztus 30-án tartott alakuló értekezletéről.
 - 1-6/1956-57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi szentbenedekrendi kat. általános gimnázium tanári karának 1957. március 28-án tartott nevelési értekezletéről.
 - 1-8/1956-57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. általános gimnázium tanári karának 1957. április 15-én megtartott második félévi ellenőrző értekezletéről.
 - 1-13/1956-57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi szentbenedekrendi kat. általános gimnázium tanári karának 1957. május 27-én tartott nevelési tárgyú értekezletéről.
 - 1-14/1956-57. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. általános gimnázium tanári karának 1957. június 15-én megtartott második osztályozó értekezletéről.
 - 1-1/1957-58. Jegyzőkönyv a pannonhalmi Szent Benedek-rendi kat. ált. gimnázium tanári karának 1957. szeptember 2-án tartott munkaterv-

értekezletéről.

- 1-10/1961-62. Jegyzőkönyv a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Katolikus Általános III. A osztályában 1961. október 22. és 23-án történtek fegyelmi vizsgálatával kapcsolatosan, 1962. május 14.
- Évkönyvek
 - A Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Katolikus Általános Gimnázium Évkönyve a 1956-57. iskolai évről.
 - A Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Katolikus Általános Gimnázium Évkönyve a 1960-61. iskolai évről.

VII. Irodalom

BERESZTÓCZY Miklós (1970), *A Katolikus Békemozgalom 20 éve*, Ecclesia Könyvkiadó, Budapest.

BORBÉLY Tamás (2012), Söveges Dávid bencés szerzetes bebörtönzése, in *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon*, szerk. ILLÉS Pál Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB, Budapest, 615-639.

BORIÁN Elréd (1996), *Ezeréves iskola Pannonhalmán 996-1996, Tradíció és megújulás*, Pannonhalma.

GERGELY Jenő (1990), *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon*, Vigília Kiadó, Budapest.

GERGELY Jenő (2001), Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920-1990), in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920-2000*, szerk. ZOMBORI István, Szent István Társulat, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest. 15-104.

HETÉNYI Varga Károly (1999), *Szerzetesek a horogkereszt és a vöröscsillag árnyékában I.*, Pro Domo, Pécs.

KISZELY Gábor (2001), *Állambiztonság 1956-1990*, Korona Kiadó, Budapest.

KOVÁCS Győző (2013), Egy osztályújság története, in *Arbor fuit benedictus. A Bencés Diákszövetség Almanachja a bencés nevelésről, 2010-2013*, szerk. DELI Gergely – KOVÁCS Péter, 222-229.

PETES Róbert (2013), Elszigeteltség és a szabadulás kérdőjelei. Polgár Vilmos küzdelme a politikai rendőrség szorításában a pártállami diktatúra idején, n

- Collectanea Sancti Martini I.* szerk. Dénesi Tamás és Dejcsics Konrád OSB, Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, Pannonhalma, 181-216.
- RICCARDI, Andrea (2002), *Keresztények a vértanúság századában*, Új Ember.
- SOÓS Viktor Attila (2012), Az 1956-os forradalom 5 éves évfordulója Pannonhalmán, in *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon*, szerk. ILLÉS Pál Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB, Budapest, 640-668.
- SZAKOLCZAI Attila (2006), szerk., *1956*, Osiris Kiadó, Budapest.
- SZALAI Béla (2009), *Mozaik. Pannonhalma, 1956*, Budapest
- TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián (2008), *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990*, 1956-os Intézet, Corvina.
- VÁRSZEGI Asztrik (2006), Pannonhalma 1956/1957-ben. Részlet Legányi Norbert főapát (1906-1987) születésének centenáriuma alkalmára készülő életrajzából, in: *Látó szívvvel*, szerk. BENDA József, DEÁK Viktória Hedvig OP, PÁKOZDI István, Magyar Piarista Rendtartomány, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Vigilia Kiadó, Budapest.
- VÁRSZEGI Asztrik (kézirat), *Legányi Norbert pannonhalmi főapát születésének centenáriuma (1906-2006)*.
- VÁRSZEGI Asztrik (2013), Legányi Norbert pannonhalmi főapát a II. Vatikáni Zsinat harmadik ülészakán (1964. szeptember 14 – december 21., in *Collectanea Sancti Martini I.*, szerk. Dénesi Tamás és Dejcsics Konrád OSB, Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, Pannonhalma, 217-246.
- VÖRÖS Géza (2013), Források a magyarországi bencés rend 1945 utáni történetéhez, in *Collectanea Sancti Martini I.* szerk. Dénesi Tamás és Dejcsics Konrád OSB, Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, Pannonhalma, 93-130.

VIII. Internetes elérhetőségek

- JANKOVICS Marcell (2006), *Ötven év kétszáz sorban*, http://www.napkut.hu/naput_2006/2006_04/099.htm, utolsó letöltés: 2015. március 6. 14:13
- A Szapáry-recept. Kettesben Szapáry Györggyel, in FIGYELŐNET 2007.02.20 09:16, http://figyelo.hu/cikkek/228702_a_szapary-recept, utolsó letöltés: 2015.

március 6. 19:24

- SZENTMIHÁLYI Szabó Péter (2002), Szelíd, szigorú angyal, in Újember, 2002.01.27., <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.01.27/0302.html>, utolsó letöltés: 2015. március 6. 21:06

IX. Visszaemlékezések

- ÁMENT Ferenc Lukács OSB (2008) visszaemlékezése. Szóbeli közlés 2008. május 22.
- HIRKA András Antal OSB (2008) visszaemlékezése. Szóbeli közlés 2008. június 26.

X. Életrajzi adatok

- BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (1987), szerk., *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802-1986*.
- <http://www.tavlatok.hu/>, utolsó letöltés: 2015. április 13. 16:23
- <http://lexikon.katolikus.hu/>, utolsó letöltés: 2015. április 13. 15:47
- <http://www.sapientia.hu/>, utolsó letöltés: 2015. április 13. 16:45
- <http://hu.wikipedia.org/>, utolsó letöltés: 2015. április 13. 16:52
- <http://www.kkmk.hu/>, utolsó letöltés: 2015. április 13. 17:16

A dolgozat elkészítésében segítségemre voltak:

M. Kiss Sándor, konzulens

Várszegi Asztrik, Pannonhalmi Főapát

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára: **Bandi István, Vörös Géza**

Pannonhalmi Főapátsági Levéltár: **Dénesi Tamás, Boros Zoltán**

Köszönöm Mindnyájuk áldozatos munkáját!